

133502

**BIBLIOTECA POPORALA
A „ASOCIATIUNII”**

Anul XXII.

Nr. 193.

Biografii romane.

(Timpul de eroism și decadența Republicii Romane)

De

A. W. Grube — Trad. Nicolae Petra-Petrescu.

Editura Asociațiunii „Astra”, Sibiu, Str. Șaguna 6.

Publicație periodică

Prețul 5 Lei

„Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român“, „ASTRA“.

Intemeiată în 1861.

PREȘEDINTE DE ONOARE:
M. S. Regele CAROL II.

Președinte activ:
Vasile Goldiș.

Vice-președinte:
Dr. Gh. Preda.

Vice-președinte:
Nicolae Togan.

Comitetul central al „Asociațiunii“ numără 50 de fruntași din toate păturile societății românești.

 E datoria fiecărui bun român să sprijinească „Asociațiunea“, cefind publicațiile ei și înscriindu-se de membru.

Taxele de membru sunt următoarele:

Membru fondator al Casei Naționale, odată pentru totdeauna.	Lei 5000.—
Membru fondator al „Asociațiunii“, odată pentru totdeauna.	„ 1000.—
Membru pe viață al „Asociațiunii“, odată pentru totdeauna.	„ 500.—
Membru activ al „Asociațiunii“, anual	„ 50.—
Membru ajut. al „Asociațiunii“, anual	„ 10.—

M-651278

22 651280

Biblioteca populară a Asociațiunii „Astra”.

Anul al 22-lea.

1932.

Nr. 193.

Biografii romane

II. Timpul de eroism și decadența Republicii Romane

De
BCU Cluj / Central University Library Cluj

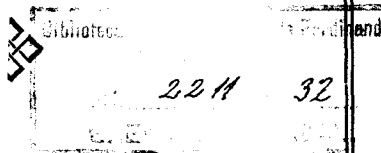
A. W. Grube.

Traducere de Nicolae Petra-Petrescu.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201504428

— Publicație periodică. —

Editura Asociațiunii „Astra”, Sibiu, Strada Șaguna 6.
Tiparul Institutului de arte grafice „Dacia Traiană”, s. a., Sibiu.

Prețul 5 Lei.

133502

Coperta de D-șoara

BCU Cluj **Rea Silvia Radu** BCU Cluj

lubite cefitorule!

Cărțulia de față vine la timp, credem noi, și iată de ce: în ea vei afla multe îndemnuri pentru vremurile tulburi de astăzi, ridicându-ți sufletul și cântărind cu mintea sănătoasă.

Vei găsi în această istorie a strămoșilor descrierea luptelor romanilor cu Hanibal; cum a trecut Hanibal, vestitul comandant, Alpii, în puterea iernii, cu elefanții, și cum a fost mai apoi bătut, de a fost făcută una cu pământul capitala sa, Cartagena. Vei afla povestea minunată a Corneliei, mama Grachilor, Tiberiu și Caius, a luptătorilor pentru drepturile poporului și multe alte descrieri, vrednice de reținut.

Din multe pagini vei desprinde o mare învățătură: că un popor decade, se prăbușește atunci, când s'a încuibat într'ânsul luxul, trândăvia, moleșala și lipsa de ideale, de ținte mai înalte în viață. Și romanii, câtă

vreame au fost morali, fără multe poște deșerte, cu ideale, au fost conducătorii lumii — iar mai apoi, când au căleat în picioare aceste cereri, s'au prăbușit, făcând loc altor popoare.

Intreabă-ți, cetitorule, conștiința care este calea cea dreaptă, pe care trebuie să o apucăm și noi.

Lucrarea de față este partea a doua a „Biografiilor romane“, apărute pentru întâia dată în românește, în 1876, la Sibiu, în traducerea și prelucrarea lui Nic. Petra-Petrescu. Fiiul traducătorului a revăzut textul și-l tipărește acum, nădăjduim, spre bucuria țărânului român.

„Biografii romane“, partea I. No. 186,
din „Biblioteca populară“.

Timpul de eroism în Republică.

I. Curtius. Manliu. Deciu.

1. Curtius.

Camil muri de ciumă, după ce a servit Republica 64 de ani. Boala asta înfricoșată bântuia cu toată furia și răpia mulți cetățeni cinstiți. Nenorocirea creșcu și mai tare când un cutremur de pământ sgudui cetatea, deschizând în For o prăpastie adâncă, care nu se putea astupa de loc.

Augurii profetiră, că abizul acesta numai atunci se va închide, dacă se va arunca într'ânsul acela, care e mai tare și mai puternic din cetatea întreagă. Auzind acestea tinărul Curtius, îmbrăcat cu toată armătura, încălecă un cal aprig, cu frâne pompoase, își închină Zeilor viața și sări curajos în prăpastia, carea înghițindu-l se închise după dânsul numaidecât.

2. Manliu.

Latinii cereau să formeze cu romanii un popor și totodată, că și ei să aleagă un consul, întoemai ca romanii. Romanii erau cu mult mai mândri decât să se învoiască la așa ceva; voiau să rămână romani și să domnească singuri. Plecară deci la luptă sub consulul Tit Manliu. Acesta dăte poruncă sub pedeapsă de moarte, că fără voia sa să nu se apuce nimeni să se lupte cu dușmanul, pentru că în oastea romană trebuie să fie o ordine strictă. Într'o zi plecă fiul său cu câțiva cavaleri, ca să spioneze poziția inamicului și întâlniră pe conducătorul cavaleriei latine. Acesta chemă pe tinărul Manliu la duel. Romanului erou i-a fost rușine să fugă, nu se gândi la porunca tatălui său, primi provocarea, ucise pe latin și cu armele luate dela acesta se întoarse, în triumf, în tabără. Fi-rește nu putu să nege, că n'a lucrat împotriva poruncii date; cu toate acestea toți soldații se bucurară de învingerea sa și rugară pe consul să-i ierte pedeapsa. În să Manliu făcu semn licitorilor, aceștia apucară pe tinăr și-i tăiară capul, ca să vadă toți romanii, că legea e mai presus de toate.

3. Decius.

După acestea conduse Manliu armata împotriva latinilor. Lupta se încinse lângă muntele Vesuv. O aripă a oastei romane o comanda Manliu, pe cealaltă al doilea consul, Decius. Înainte de bătălie văzură amândoi comandanții o figură supranaturală, carea le profeți, că de o parte va cădea un duce, de cealaltă o armată. În urma aceasta se hotărâră consuli, că acela a cărui aripă se va retrage mai întâiu să se sacrifice de bună voie și prin aceasta să facă, ca să cadă armata potrivnică.

Decius comanda aripa stângă. Aceasta se retrase la întâia lovire. Atunci bravul comandant ceru dela pontifice să-l consacre pentru moarte, își acoperi apoi fața, se rugă de toți Zeii lumii ca să învingă poporul său, iar pe inimici să-i cuprindă frica și spaima. După aceea pronunță asupra sa și a dușmanului blăstăm de moarte și, ca duhul nimicirii, se aruncă în mijlocul legiunilor latine, pe un cal scaldat în spume; aici își află moartea dorită. Romanii voiau să-și răsbune conducătorul. Latinii se spăriară și nu putură rezista năvalei înfricoșate. Trebuiră să

se retragă, abia scăpând a patra parte. Castrul lor și cadavrul lui Deciu, care fu înmormântat cu mare pompă, căzu în mâinile învingătorilor (361 înainte de Christos).

II. Pirhus, Fabriciu, Curiu.

1.

Romanii erau deja domni peste întreaga Italie de mijloc și în curând li se dete, spre bucuria lor, prilej să înceapă războiu și în Italia de jos. Aici se afla puternica cetate Tarent. Grecii, locuitorii acesteia, erau avuți și desfrânați, erau îmbuibăți și îngâmfați. Ei luară odată dela romani patru năi, fără nici o cauză și când veni o solie romană în Tarent, că să se cerceteze, cu ce drept au luat năile romane, grecii își bătură joc de soli, pentrucă aceștia nu puteau pronunța bine limba greacă. Romanii simțindu-se atinși în cinste plecară asupra lor cu o armată impunătoare. Intr'aceea tarentinii chemară în ajutor pe Pirhus, regele Epirului, renumit în lung și 'n lat pentru mărețele sale fapte războinice.

Epirul era o țară locuită jumătate de greci, spre apus de Macedonia; Pirhus avea să treacă numai peste Marea Adriatică și era în Italia. Era un conducător de armată excelent, armata îi era organizată strălucit și deprinsă în multe războaie. Războiul îi făcea plăcere, pentru că ardea de dorul să cucerească și să domnească. Unde? Îi era tot una. El purtase războaie mai întâiu în Macedonia și Grecia, pentru că aici era disordine mare, după moartea lui Alexandru cel mare.

Acum, la invitarea tarentinilor, s'a gândit numai decât să cuprindă Sicilia și Italia întreagă, sosi deci la Tarent cu o armată aleasă și cu douăzeci de elefanți (280 î. de Christos).

Tarentinii, în trufia lor grecească spuseră lui Pirhus că romanii sunt niște oameni necultivați, niște barbari și că vor fi învinși ușor. Când văzu însă Pirhus de pe o înălțime dela Heraclaea cum se apropia armata romană, a zis numaidecât: ordinea de bătaie a acestor barbari nu mi se pare de loc barbară, dimpotrivă mi se pare făcută cu multă istețime. Și mai mult admiră el pe romani văzându-i

cum trec de fără de frică peste râul Liris și cum se pregătesc de atac. Incepându-se lupta, romanii năvăliră asupra oastei lui Pirhus, ca să-i spargă șirele; de șapte ori și-au înnoit atacul, însă fără rezultat. În sfârșit, când se arătară elefanții cu turnuri pline de soldați pe spatele lor, romanii fură surprinși, caii lor se speriară, își aruncară călăreții își pierdură capul și fuga fu generală. Dar toate cadavrele romanilor erau întoarse cu capul spre inamic, nici barem unul n'a fost ucis fugind. Pirhus, văzând aceasta a strigat: „De-aș avea eu astfel de soldați, ar fi a mea lumea“!

El credea, că romanii vor primi bucușii pacea, în urma pierderii suferite, deaceia trimise pe amicul său Cinea la Roma. Acesta le îmbie daruri, cari însă nu fură primite; vorbirea lui vicleană și gugulitoare amăgi pe câțiva să se înduplece a primi propunerile lui Pirhus. Atunci se ridică un senator orb, bătrân, care dealtmîntrelea nu venia în adunări, de astădată însă se lăsă dus de sclavii săi într'o lectică. „Cum?“ strigă dânsul, „până acum am jelit pierderea ochilor; de azi înainte doresc să fiu și fără auz, ca să nu

mai pot asculta nedemnele propuneri, născute din lașitatea voastră. Voi tremurați de o mână de oameni, cari au fost totdeauna prada macedonenilor, dinaintea unui aventurier, care s'a bătut după favorul servitorilor lui Alexandru!" Aceste cuvinte își nimeriră ținta. Adunarea hotărî cu unanimitate să nu se lase la pertractări de pace, pînăce Pirhus nu va părăsi Italia. Cinea, aducând regelui vestea aceasta, îi zise: „Senatul roman mi s'a părut ca o adunare de regi“.

2.

Romanii, ca să-și răscumpere prizonierii, au trimis la Pirhus ca sol pe Catu Fabriciu. Fabriciu fusese consul, cu toate acestea era un om ce trăia foarte simplu și era sărac de tot. Nu avea altă avere decât moșioara pe care o lucra cu mîna-i proprie. Pirhus îl îmbie cu un dar mare, nu ca să-l seducă la ceva necuviincios, ci ca să-i arate un semn al înaltei sale stime. Fabriciu însă îl respinse cu cuvintele: „nu am lipsă de bani“.

În ziua următoare îl puse Pirhus la probă; porunci adecă să aducă în taină pe cel mai mare elefant după cortul unde vorbia el cu

solul. La un semn dat fu trasă perdeaua, elefantul cu un răcnet înfricoșat își întinse flitit îndărătul capului lui Fabriciu. Dar acesta spuse regelui liniștit: „Precum ieri nu m'au amăgit banii tăi, așa astăzi nu mă sperie elefantul tău“. Regele nu se putu mira destul de un om ca acesta. Prisonierii, ce e drept, n'a voit să-i elibereze, totuș, le permise să meargă la Roma, la o sărbătoare, mare, cu condiția ca după sărbătoare să se întoarcă iară în prinsoare, de bună voie. Prisonierii s'au dus la Roma, la sărbătoare și la ziua numită se aflară toți în tabăra lui Pirhus. Pedepșa cu moartea a hotărât-o senatul pentru acela, care va rămânea înapoi.

3.

În anul următor 279 î. de Chr. iară se loviră amândouă armatele. Pirhus învinse, însă suferi o pierdere atât de mare încât exclamă: „Încă o învingere ca aceasta și sunt pierdut!“ În al treilea an de luptă conduse bravul Fabriciu pe romani împotriva regelui. Înainte de a se apropia armatele una de alta, căpătă o epistolă beliducele roman dela medicul lui Pirhus, în care promitea, că pentru

o răsplată grasă, va învenina pe rege. Fabriciu, cefi scrisoarea cu disprețul ce-l merita, înștiință totodată pe Pirhus despre blăstămăția medicului său. Pirhus exclamă plin de uimire: „Mai curând se va abate soarele din cursul său decât romanul acesta de pe calea cinstii!“ Pe medic îl condamnă la moarte și în semn de mulțumită trimise romanilor pe toți prizonierii îndărăt, fără de a pretinde vre-un preț de răscumpărare și le îmbiă din nou pacea. Căpătă însă tot răspunsul de mai înainte: „întâiu să părăsească Italia și numai după aceea să eugete la pertractări de pace“. Pentru prizonierii primiți romanii le trimiseră tot pe atâția prizonieri greci. Pirhus se înfioră gândindu-se la a treia ciocnire și fiindcă nu-i venea la socoteală să se întoarcă acasă fără a fi terminat războiul, îi fu binevenită propunerea, ce i-o făcură sicilianii, ca să le sară într'ajutor în contra cartaginenilor. Lăasă o garnisoană în Tarent și trecu cu năile în Sicilia.

4.

În Sicilia încă nu i-a reușit nimic și după doi ani, la rugărilor intețite ale tarentinilor,

se întoarse iară în Italia. Romanii îi puseră în față o armată mare. Unul din cei doi comandanți fu renumitul Maniu Curiu, sărac, dar înțelept, întocmai ca Fabriciu. Când investii el pentru întâia dată demnitățile cea mai înaltă din stat, consulatul, un popor din Italia de jos trimise la el soli pentru încheierea unei păci. Aceștia îl aflară șezând lângă vatră, pe o laviță de lemn, gătindu-și însuși o mâncare de morcovi. Solti îl îmbiară cu o sumă mare de bani. El răspunse zimbând: „Ce lipsă de bani poate să aibă acela, care se mulțumește cu morcovi? Mai bucuos vreau să domnesc peste oameni avuți, decât să fiu însumi avut!”

Bărbatul acesta era acum comandant împotriva lui Pirhus și luă o poziție foarte priincioasă. Când se începu lupta, Pirhus încercă iară să înfrice pe romani prin elefanți. Dar acum romanii știau să sparie elefanții, aruncându-i asupra lor cununi de rășină aprinsă și fiarele ajunseră atât de furioase încât se întoarseră în contra domnilor lor proprii și produsă o înecătură generală. Romanii câștigă o învingere desăvârșită. Pirhus pierdu nu numai 20,000 de oameni, dar taberele

întregi a trebuit să le lase în mâinile învingătorilor. Acestea au fost pentru romani un câștig neprețuit, pentrucă de aici învățară măiestria de a-și construi castru (tabere) regulate.

Pirhus ieși din Italia, iar Curiu intră cu patru elefanți, triumfând, în Roma. Toată Italia de miază-zi a fost supusă acum romanilor.

5.

Pe atunci trăiau mai toți romanii ca Fabriciu și ca Curiu, simplu, credincioși datinei străvechi. În fiecare an se alegeau câte doi censori, dintre cei cari mai fuseseră consuli. Deregătoria acestora era de a priveghia ca fiecare să-și chivernisească averea cum se cuvine, să nu facă datorii și să viețuiască fără lux. Așa gândeau dânșii că se cuvine să trăiască republicanul, adecă cetățeanul unui stat liber. Fabriciu, ca censor, dete afară din Senat pe un patrician fruntaș fiindcă aflate în casa lui zece punți, scule de argint. Bărbaților celor mai de frunte nu le era de loc rușine a cultiva ei înșiși pământurile proprii. Prin lucru se țineau sănătoși

și în putere. Aveau puține edificii pompoase, casele însă și le zideau din material trainic și drumurile lor nu se striceau ușor.

III. Legiunile romane.

Armata romană era minunat organizată. Era împărțită în legiuni; fiecare legiune se compunea din 6000 ostași pedestri, armați cu sulite, săgeți și spade. În loc de drapele avea fiecare legiune un vultur de argint, pe o rudă. La cei 6000 greu-armați se adăugau tot pe atâția ușor-armați, ca și cavaleria. Legiunea completă se subîmpărția apoi în zece cohorte.

De câteori se așezau romanii undeva cu castrule, săpau șanțuri în jurul lor, în-lăuntrul cărora se așezau după aceea cor-turile în șiruri, printre cari erau făcute că-rările cu atâta acurateță, încât șirurile cor-turilor apăreau ca niște ulițe. De obicei ar-mata era comandată de consuli; subcoman-danții se numiau *legati*; venind Republica în primejdie și întâmplându-se să nu fie co-mandantul cel mai bun și consul, se alegea dictator cel mai brav. Disciplina militară se susținea cu cea mai mare stricteță; oricare

ostaş trebuia să se supună necondiţionat. Neascultătorul se bătea cu nuiele sau i se tăia capul; iar fugind sau răsculându-se cohorţi sau legiuni întregi, tot al zecelea era condamnat la moarte. Celce se distingea în luptă era răsplătit sărbătoreşte. Celce scăpa viaţa vre-unui cetăţean dobânda *coroana de cetăţean*; unul, care se suia mai întâiu pe zidurile cutărei cetăţi căpăta cununa pentru cucerirea unei întăriri; pentru eliberarea unei cetăţi romane asediate se da cununa pentru cucerire. Toate cununile acestea erau tot altfel şi altfel şi se puteau purta numai la sărbători.

Când un conducător secera o victorie în care ar fi căzut cel puţin 20,000 duşmani soldaţii îl proclamau *Imperator*, adică general-comandant şi tot aşa se numea de aci înainte. Imperatorul cerea apoi să intre la Roma în triumf şi dacă i se încuviinţa, intra în capitală sărbătoreşte, cu armele luate dela duşman în luptă şi cu prizonierii. Soldaţii se împodobeau cu creagă verde şi cântau cântece vesele, iar triumfătorul intra stând în picioare, într'un car deschis (carul de triumf) în mijlocul convoiului. Răsplata

lui era cinstea câștigată, podoaba o cunună de lauri.

Fiind legiunile romane organizate atât de bine, iar ostașii privindu-se pe sine drept cetățeni romani și luptându-se cu fală pentru gloria patriei lor, deaceea și au fost ei cei mai renumiți și mai viteji ostași din vechime.

IV. Războaiele punice.

1. Duiliu. Regul.

Între coloniile întemeiate de Tyr, renumita cetate comercială feniciană de lângă Marea Mediterană, Cartagina a fost cea mai înfloritoare. Aceasta se afla pe malul Africii de miază-noapte, pe coasta care se întinde mai adânc în mare, unde astăzi e Tunis, față în față cu Sicilia. Cartagina nu purta numai comerț, ea odinioară Sidonul și Tyrul, ei purta și războaie și cuceria. Astfel și-a câștigat nu numai ținutul din jur, în Africa, ci și-a subjugat insulele Sardinia și Corsica și o mare parte din Sicilia. Afară de aceea ea însăși mai avea multe colonii, flotele ei străbăteau toate mările cunoscute, comerțul ei înflorise, bogățiile îi erau ne-

mărginite. Punii sau cartaginenii înșiși erau un popor mic, dar cu averile lor conduceau (plăteau) trupe străine, cari trebuiau să le cucerească țările.

Îndată ce romanii trecură peste Italia, n'au putut să nu vină în dușmănie cu punii, pentrucă amândouă popoarele își puseseră în cuget să domnească lumea. Romanii trecură în Sicilia, bătură trupele mercenare ale punilor ce se aflau acolo și, în timp mai scurt de doi ani, cuprinseră peste 60 cetăți siciliene. În urma aceasta cartaginenii trimiseră o flotă mare de războiu împotriva lor. Romanii, cari trecură în Sicilia numai pe niște plute de scânduri, ajunseră în mare strâmtoare; însă știură să se ajute. Din întâmplare o corabie de războiu cartagineză fu aruncată la țarmurile Siciliei; romanii o luară cu puterea și după modelul ei își construiră întâia flotă, de 120 năi, cu o sârguință nespus de mare, în 60 de zile. Aceste năi, ce e drept, erau foarte greoaie și se puteau mâna numai cu multă osteneală, însă *Duiliu*, comandantul roman, știu să se ajute și aici: inventă un fel de poduri cu cârlige, cari, apropiindu-se de năile dușmane, le lăsa

asupra acestora, înlănțuind oarecum amândouă năile. Romanii săriau atunci pe pod și se luptau ca pe uscat. În modul acesta câștigă Duiliu, la *Myle*, întâia victorie marină (260 î. de Chr.). Romanii, plini de bucurie pentru o învingere navală, ridicară în onoarea lui Duiliu o statuie de marmoră rostrată, tot odată îi dară voie, ca de câte ori se va întoarce acasă, seara, dela vreo cină, să poată fi însoțit cu facke și muzică, — cinste, care altor învingători se da numai în ziua intrării lor sărbătorești în Roma.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2.

După învingerea aceasta cuprinseseră romanii insulele Sardinia și Corsica, ba *Regul* avu curajul să treacă în Africa și să atace pe dușmani în patria lor. El cuceri cetățile cartaginene una după alta, se înavuși de prăzi și stătu înaintea porților Cartaginei. Într'aceea sosiră trupele mercenare din Grecia; *Regul*, care se credea prea sigur de învingere, fu bătut, chiar și prins, împreună cu 200 romani.

În anii următori încă le merse rău romanilor; mai multe cetăți siciliene fură iarăș

cucerite din partea cartaginenilor, două flote romane fură nimicite de un vijor. Romanii, totuș, nu disperară; își construiră flote nouă și, în urma unei victorii strălucite, din Sicilia, asupra cartaginenilor, așa de tare i-au umilit pe aceștia încât trimiseră la Roma chiar pe prizonierul Regul cu alți deputați, ca să mijlociască pacea. Regul a trebuit însă să jure, că dacă nu va ajunge nimic, iar se va întoarce în prinsoare. Adevăratul patriot, cu toate că știa, că la reîntoarcerea sa îl așteaptă torturele cele mai înfiorătoare, totuș, nu sfătui pe romani să încheie pace, dimpotrivă, le dovedi, că cartaginenii numai de nevole le cer pacea. Propunerile deputaților fură deci respinse. Regul, credincios jurământului său, fără a asculta de sfaturile Senatului și de rugările alor săi, se întoarse la Cartaginea, unde și fu ucis.

3.

Acum se întâmplă după cum prezisese Regul. Cartaginenii fură de nou învinși, într'o luptă marină, sângeroasă și, fiindcă tocmai pe atunci izbucniră nemulțumiri în Cartaginea, cartaginenii fură nevoiți să se plece la

pace, sub condițiile dictate din partea romanilor. Ei trebuiră să se retragă cu totul din Sicilia și să plătească romanilor o sumă uriașă, ca desdăunare pentru cheltuielile de războiu. Sicilia, insula bogată și roditoare, ajunsese acum provincie romană. Provinciile trebuiau să plătească Romei dări și contribuții, să dea soldați atâția și de câteori va cere Roma și din bogățiile lor aceea ce aveau mai bun. Un roman, după ce a fost odată consul se trimitea pe un an, ca proconsul în provincie, unde putea domni după plac, fără nici o restrângere. Numai după trecerea timpului cât a fost numit ca proconsul trebuia să dea Senatului socoteală despre faptele sale. Romanii, după dobândirea Siciliei, a frumoasei insule, văzură cât de bine e a domni peste țări cucerite. După ce umiliră Catarginea puternică, ajunseră îngâmfați pe tăria lor și nu se mai temeau de nici un popor. Pofta lor de cuceriri le creștuse așa de tare, încât nici legăturile de pace nu le mai erau sfinte. Astfel, pe când cartagenenii erau ocupați cu domolirea neliniștii în Africa, romanii cuprinseră insulele Sardinia și Corsica. Plângându-se cartagi-

nenii despre aceasta, romanii îi amenințară cu războiu și cerură să le plătească pe de-asupra și spesele, câte le avură cu expedițiunea în contra insulelor acestora. Nu e nici o mirare dacă cartageninii fierbeau ca să-și răsbune.

2. Hanibal.

Hamilcar, un cartaginean nobil, se afla cu o armată spre Spania, ca să cucerească aici pentru patria sa un ținut, de unde să poată apoi purcede iară împotriva romanilor. În Spania aflară cartageninii mult argint prin minele munților și pe încetul li se refăcu comerțul. La țarmurile mării mediterane întemeiară Cartaginea-nouă, în locul unde se află astăzi Cartagena. Când plecă *Hamilcar* spre Spania, copilul său de nouă ani *Hanibal*, se rugă să-l ia și pe el. Tatăl îi îndeplini rugarea, înainte de plecare însă îl conduse la un altar și-i luă jurământul, să fie în veci dușmanul romanilor. Nici odată nu s'a împlinit ver-un jurământ mai mult decât acesta.

După moartea tatălui și a cumnatului său, *Hasdrubal*, comanda asupra armatei

cartagineze o luă Hanibal, un comandant, care are pușini semeni în istoria lumii, atât în privința mărimii spirituale, cât și a eroismului său. Era mare de statură și bine crescut, avea ochi înfocați, un mers maestos și un glas puternic. Nici un pericol nu-l putea scoate din fire, nici o încordare nu-i putea osteni trupul; nu îi păsa de frig, nu-i păsa de căldură, era nepăsător față de plăcerile unui trai mai bun; putea răbda foamea și setea, putea veghia cu nopțile, fără ca să i se cunoască după față. Nu arareori dormia pe pământul gol, învelit numai în mantaua militară. În luptă era cel dintâi și cel din urmă. Și soldații aveau atragere către el, ca spre părintele lor; cele mai rele trupe simbriașe ajunseră sub conducerea lui luptătorii cei mai curajoși.

Romanii, auzind de cuceririle ce le făceau cartaginezii în Spania, se mâniară și porunciră acestora să nu treacă peste râul *Ebro*, mai departe le ordonară să nu se atingă de cetatea *Sagunt*, aflătoare pe partea vestică a râului, Hanibal însă nu voi să știe nimic de comanda romanilor; impresură *Saguntul*. Locuitorii cetății cerură ajutor dela

Roma, însă îndeșert; neputându-se apăra mai departe își aprinseră casele și le arseră împreună cu femeile și copiii lor. Cucerirea Saguntului o considerară romanii ca o rupere de pace; ei trimiseră soli la Cartagena și cerură predarea lui Hanibal. Deoarece cartageninii nu se puteau uni ei între ei, unul din solii romani, sătul de vorba multă, își adună toga și zice: „Aici e războiu și pazel Ce voiți?” — „Fă, ce voiești tu!” răspunse unul din consiliu. — „Atunci fie războiul!” strigă romanul și-și desveli vestmântul. Astfel se încinse un războiu între Roma și Cartagena, care aduse Roma îngâmflată mai la peire și care ținu 18 ani (218 până 201 i. de Chr.).

Romanii așteptau un atac pe mare și plănuiau să atace pe dușman în Spania, însă, înainte de a fi romanii gata cu planul lor, Hanibal se și arătă în Italia cu elefanți, cu călăreți africani și cu un număr însemnat de pedestri. Ceeace nu credea nimeni că e cu putință, — lui Hanibal îi reuși să îndeplinească. Cu o armată de soldați, dedați numai cu clima cea caldă, cu un convoiu de elefanți, ce se pot folosi numai pe șesuri,

cu mii de cai, cari trebuiau purtați cu grije peste stânci și sloiuri de gheață, cari adeseori alunecau și trăgeau după ei pe conducătorii lor în abiz; — pe lângă acestea încunjuțați jur-împrejur de popoare sălbatice, răpitoare, cari pândiau neîntrerupt după armata lui Hanibal, în sfârșit în anotimpul cel mai neprielnic, în luna lui Noemvrie, — cu atâtea piedeci însemnate trecu Hanibal peste munții cei mai înalți din Europa, peste Pirenei și Alpi. Peste Pirenei trecu iute: în zece zile străbătu Galia (Francia) întreagă, când ajunseră însă la Alpi, se părea că frigul și foamea s'au conjurat în contra lor. Hanibal nu pierdu curajul. Oameni și animale trebuiau să se urce peste înălțimile prăpăstioase, acoperite cu nea. Zile întregi trebuiau să taie cărări înaintea lor și când gândeau că s'au ridicat deasupra vre-unei înălțimi, cădeau înapoi în prăpastie sau erau astupați de lavine. Hanibal însă era pretutindenea; regula, lucra și se lupta. În fine după un urcuș de nouă zile, în care răstimp se prăpădiră mii de oameni și pieriră cea mai mare parte din animale, ajunseră pe culmea Alpilor, aici, de-asupra norilor, pe șesurile acoperite cu

nea și gheață vecinică, lăsă Hanibal să se odihnească armata două zile întregi. Dar acum scoborârea la vale era mai anevoioasă, decât sulrea la deal; cete întregi cădeau uneori în crepături de stânci și în prăpastii, adesea nu puteau să se miște nici înainte, nici îndărăt. Când ajunse armata în câmpurile frumoase ale Italiei nu era nici jumătate; din 59,000 rămăseră numai 26,000; restul fu parte uciși, parte au înghețat, iar altă parte se cufundase prin prăpăstii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acum își arată Hanibal marele său talent de comandant. O armată romană care îi veni împotriva, o bătău lângă râul *Ticin*. Asmuți apoi împotriva Romei pe gali și se uni cu dânșii. Într'aceea romanii adunară iute o a doua armată, însă dibaciul maistru de rășbotu știu să ocupe o astfel de poziție lângă Trebia, încât pe romani îi bătea în față un vânt rece cu ploaie și nea și în felul acesta îi reuși să risipească mai toată armata romană. Intreaga Italie de sus trecu acum pe partea învingătorului și încă mai mult a că-

știgat el prin blândețe, decât prin puterea armatei.

În primăvara anului următor pătrunse Hanibal în Italia de mijloc. Râul Arno umplu tot ținutul, aceasta însă n'a împiedecat de loc pe Hanibal. Trei zile și trei nopți înotară soldații prin apă, fără răgaz, animalele pentru povară rămâneau înfipte în noroi, însuș Hanibal pierdu un ochiu din cauza frigului. Abia scăpă însă iară la uscat și print'o fugă mincinoasă știu să înșele pe noii conducători romani și să le pună cursă și apoi se lăsă cu ei la luptă lângă lacul *Trasimen*. 6000 romani ajunseră prizonieri, 15.000 fură uciși. Consulul Flaminiu se sinucise singur.

Hanibal trecu mai departe pe lângă Roma, prădă peste tot pe unde ajungea și se opri numai în Italia de sud. Romanii aleseră într'aceea de comandant pe *Fabiu*, un om bătrân, foarte grijuliu. Pe acesta nu-l putu înșela Hanibal cu apucăturile sale; el ocupă cu multă grijă părțile muntoase, cu deosebire vârfulurile munților și căută să închidă inamicului toate cărările de fugă, soldații romani însă erau nemulțumiți cu pur-

tarea asta încoace și încolo; ei numiau pe Fabiu în bătaie de joc: „*cunctator*“ adică „amânătorul“, care nume l-a purtat dânsul mai târziu, ca nume de cinste. Era mai pe aci ca să și prindă pe cartagineanul șiret. Călăuzele duseră pe Hanibal în rătăcire. Acesta băgă de seamă deodată, că se afla închis într'o vale încunjurată de munți de jur-împrejur, pe a căror culme stetea Fabiu, care ocupase cu grije toate potecile trecătorilor caudine. Hanibal a găsit scăparea iară la o înșelăciune: peste noapte înfășură coarnele la cam 2000 de boi cu patele, pe cari le aprinse și astfel îi mână asupra romanilor. Aceștia crezând că întreaga armată dușmană pleacă în contra lor, văzând flacări pretutindenea, nu știau de care parte să se apere mai întâi. Hanibal se folosi de asta și scăpă din cursă.

De aci trecu Hanibal pe lângă moșia lui Fabiu, prădă toate de jur-împrejur, dar de bunurile lui Fabiu nu se atinse de loc. Scopul și-l ajunse: soldații nemulțumiți începură a murmura, că Fabiu e înțeles cu dușmanii, pe sub ascuns și îndată ce lui *Minuciu*, un subcomandant îndrăsneț, îi reuși o mică învingere asupra cartagineilor, numai decât

denumiră și pe acesta comandant, cu puteri egale cu Fabiu. Amândoi conducătorii își împărțiră acum oastea. Minuciu, văzându-se că poate dispune singur peste oaste, părăsi culmile, ca să atace pe Hanibal, acesta însă îl trase într'o cursă, îl încunjură de-odată de toate părțile, unde ar fi pierit cu armata întreaga de nu l'ar fi mântuit Fabiu, care, prevăzând primejdia, îi alergă numai decât într'ajutor. Hanibal, când l-a văzut că vine se retrase, zicând: „Totdeauna am zis că norii de pe deal ne vor aduce vreme rea“. După luptă Minuciu își adună soldații. „Camarazi“, zise el, „ăcela e bărbatul cel dintâi care dă sfat bun; care urmează sfatul bun e al doilea; însă cine nici pe sine nu se știe sfătui, nici nu urmează sfatul bun, e vrednic de disprețul tuturor. Pe noi ne-a scăpat Fabiu. Așteți! Treceam la el și la oștenii săi, pe el să-l salutăm ca pe părintele nostru, iar pe oșteni, ca pe mântuitorii noștri, ca cel puțin să zică lumea, că am fost mulțumitori!“ În urma cuvântării acesteia toți se întoarseră în armata lui Fabiu. „Te rugăm primește-ne iară sub comanda ta!“ zise Minuciu. Ziua împreunării a fost o zi de sărbătoare.

3.

Pentru anul următor, 216 î. de Chr., aleaseră romanii pe alți doi conducători, dintre cari unul, *Terentiu Varro*, avea o fire înfocată și neprevăzătoare. Hanibal nu avea altă dorință, decât ca să ajungă la luptă; romanul nesocotit îi și dete prilejul în curând. Armata romană atăcă mijlocul înaintat al oastei cartaginenе; aceasta se retrase numai decât, romanii o urmăriră, cele două aripi ale cartaginenilor nu numai că nu steteră locului, dar înaintară. Astfel fu închisă mai toată armata romană și suferi o pierdere înfricoșată. 50.000 romani zăceau morți, între aceștia și consulul al doilea, *Emiliu Paul*, care fusese împotriva luptei. Chiar numai dintre senatori căzură 80, și atâția cavaleri (cari, ca semn de distingere toți aveau câte un inel), încât Hanibal trimise la *Cartagena* ca două banițe întregi de inele. Lupta aceasta tristă se întâmplă la *Canae* (*Cane*), în *Apulia*; știrea ei răspândi jale adâncă în *Roma*, aici nu era mai nici o casă, care să nu se jelească un tată, un fiu sau o rudenie. *Roma* se părea pierdută și ar fi și fost pierdută, dacă Hanibal ar fi căpătat ajutor de acasă. Pentrucă

armata lui încă se împuținase tare prin multele răsboaie, iar prin ținuturile prădate nu mai căpăta mijloace pentru traiu. El ducea lipsă de toate; pe atunci neguțătorii nesătui cârtiau mereu în Cartagena, că Hanibal tot cere la bani și soldați, în loc să le mai trimită și dânsul bani. Romanii însă și în pericolul cel mai mare își puneau încrederea în ei, rămaseră tari și neumiliți, ca niște oameni liberi. Când consulul prevăzător adună rămășița oastei și se întoarse cu ea la Roma în mers regulat, Senatul îi ieși înainte și-i mulțumi, că nu și-a pierdut încrederea în Republică.

4.

Ostașii simbriași ai lui Hanibal nu se luptau pentru libertate și patrie ca romanii, ei — pentru bani; ei erau o adunătură din toate ținuturile. Deaceea Hanibal încercă să se întărească prin legături cu Sicilia și Macedonia. Cu toate acestea, *Marcel*, un conducător înțelept și curajos, romanii ziceau: „Fabiū era scutul nostru, Marcel ne este spada“) bătu pe Hanibal de repețite ori și cuprinse Sicilia. *Siracusa*, capitala in-

sulei, se împotrivi mai mult timp atacurilor romane, cu deosebire cu invențiunile minunate ale lui *Archimede*. Acesta era un cap cu minte foarte ageră, avea mai multe unelte mehanice, însemnate, cu ajutorul cărora, cu putere mică, se ridicau poverile cele mai grele; pregăti niște mașini de aruncat, cu cari se asvârliuau în inimic pietri și gloanțe de foc. Ba se zice, că cu oglinzi mari cari aprind, ar fi aprins de pe zidurile năile romane; totuș, la sfârșit, după o împresurare de doi ani, au trebuit să se predea. Marcel, ce e drept, porunci să cruce pe *Archimede*, dar aceasta, fără a fi auzit despre cuprinderea cetății, ședea cufundat lângă o tablă cu nisip și desemna cercuri și alte figuri. Un ostaș roman, umblând după pradă intră la el. *Archimede* strigă îngrijat: „Să nu-mi strici cercurile“! Soldatul, fără a presupune cine e, îl străpunse cu spada.

5.

În sfârșit se hotărâră, totuș, cartaginenii să trimită ajutor lui *Hanibal*. Fratele său, *Hasdrubal*, plecă din Spania și trecu peste

Pirenei și Alpi fără de nici o pledecă, însă în Italia de sus fu bătut de cătră romanii. Într'o dimineață, aruncară romanii în tabăra lui Hanibal, peste valurile de pământ, un cap — era capul lui Hasdrubal. Atunci se sperte marele bărbat și zise: „Acum prevăd soarta Cartaginei“.

În timpul acesta aducea în Spania un conducător foarte viteaz, Publiu Corneliu *Scipio*, un june de 24 ani, învingeri peste învingeri. El cuceri Cartaginea nouă, bătutu armata dușmană și, prin firea sa prietinoasă și blândețea sa, își câștigă inimile spaniolilor. În urma acestora își făcu planul îndrăzneț să atace Cartaginea chiar în Africa și cu o flotă mare și trecu dincolo. Aici nu îl întâmpină nici o armată însemnată, nici vre-un conducător mai dibacțu; fără nici o rezistență trecu prin toată țara dușmană, cuprinse o cetate după alta și se apropie de porțile Cartaginei. Într'aceea Hanibal fu chemat acasă. Întristat, ca unul, care se desparte de patria sa, părăsi marele comandant Italia, țara învingerilor sale, pe care o cucerise și pe care acum trebuia să o lase, fiindcă îl părăsiră concetățenii săi.

Hanibal ajunsese în Africa și plecă împotriva lui Scipio, recunoscuse însă îndată că are de lucru cu un potrivnic puternic, cu care nu va putea sta față cu armata câtă a putut aduna. Lupta fatală avea să se întâmple pe șesul de lângă *Zama*. Hanibal îmble pacea și, în fața celor două oști, pășiră cei mai mari doi conducători ai timpului lor, la o convorbire. Scipio, eroul tinăr, frumos și vesel, vorbea cu Hanibal și privea la fruntea lui încreștită de supărare și semne. Convorbirea a fost zadarnică, fiindcă romanul pretindea supunere întreagă. Deci se începu lupta din nou. Hanibal își întrebuișea toată înțelepciunea și toată poziția armatei îl era minunată; însă soldații săi erau neliniștiți, luptătorii săi vechi căzură în Italia. Ca la 20,000 fură prinși și tot atâția uciși. Cartagenenii trebuiră să se supună și condițiunile de pace fără grele. Tot ce aveau afară de ținutul din Africa, au trebuit să predea romanilor: Spania, Sicilia și Sardinia; pe toți prizonierii romani au trebuit să-i dea înapoi, fără a pretinde ceva în schimb; toți elefanții dresați să-i predea romanilor și să promită, că nu vor mai îmblânzi nici odată astfel de animale;

toate corăbiile de războiu până în zece, aveau să le ardă, să plătească romanilor toate spesele de războiu (peste zece milioane taleri) și în fine să jure, că nu vor începe nici un războiu, fără învoirea romanilor.

Pentru scoaterea sumei celei mari de despăgubire, punându-se dare de fiecare cap, începură a plânge toți în Cartagina; Hanibal însă râdea amar și strigă: „atunci trebuia să plângeți, când ați fugit dinaintea romanilor, când v'au luat armele și când vi s'au ars corăbiile!“

Deși se umilise Cartagina așa de tare, totuș, Hanibal n'a voit să-și sfârșească viața în nelucrare. În Siria domnia pe atunci un rege râvnitor de cuceriri cu numele Antioh. La acesta trimise el pe sub ascuns soli, să-l îndemne să se alizeze cu grecii nemulțumiți împotriva romanilor și pe aceștia să-i atace în țara lor proprie, în Italia. Pertractarea fu descoperită, o solie romană veni în Cartagina și ceru predarea lui Hanibal. Cartagenenii ar fi trebuit să se supună cererii acestuia, însă Hanibal fugi peste noapte, se urcă într'o corabie pe care o ținea de mult gata pentru astfel de scopuri și se duse pe

mica insulă *Cercina*. Aici se aflau câteva năi de neguțătorii cartagineni; el fu primit cu chiote de bucurie, însă neguștorii se mirau cum de vine el aici. Hanibal scăpă de orice prepus, spunând că merge ca sol la *Tir*, cetatea-mamă a Cartagenei. Hanibal temându-se, ca nu cumva vre-una din corăbiile să plece îndată la Cartagena și să ducă veste că dânsul e aici, propune corăbierilor să strângă corăbiile lângăolaltă, să întindă vântrelele, ca să fie scutiți de razele soarelui ce apunea, ca să-și poată petrece la umbră. Propunerea fu primită, se întinse o cină și Hanibal îndemna la băute. Când dormiau îmbătați cu toții Hanibal își desfăcu corabia și cu puținii săi credincioși plecă mai departe spre Asia, la Antioh. Acesta hotărî numaidecât să înceapă războiul cu romanii, dar el era numai poftitor de renume, nu și bărbat mare. Când se apropiară romanii, stătea Antioh nehotărît, nu luă în seamă sfaturile lui Hanibal și lăsă nefolosit prilejul cel mai bun pentru învingere. Așa fu bătut și silit să încheie o pace deosebită, în care i se puse ca condiție și predarea lui Hanibal. Antioh se învoi; dar Ha-

nibal fugi înspre partea nordvestică a Asiei, la regele Bitiniei. Romanii trimiseră deputați la acesta, mărturisind că luarea sub scut a dușmanului lor cel mai înverșunat se va privi ca o dușmănie împotriva Romei. Regele, înspăimântat, dăde ordin să se încunjure cu păzitori casa unde se afla Hanibal și astfel închiseră nefericitului toate căile de fugă; un singur mijloc îi rămase prin care putea scăpa de soarta de a fi dus ca sclav în Roma. Încă de mult purta cu sine o sticlucă cu venin; înainte de a cădea în mâinile păzitorilor o scoase și bău. Așa muri cel mai mare comandant din vechime.

3. Censorul Cato.

Romanii se deprinseseră în Asia cu luxul și cu desfrâul: cu cât Republica și cetățenii singuraticii se înavușiau mai tare, cu atât fiecare se cugeta cum să trăiască mai bine, iar nu cum să folosească Statului. Pe lângă aceea avușii ajungeau tot mai cu influință. Cu aur puteau face mai mult decât cu orice. Bărbați cum a fost Fabriciu și Curiu erau tot mai rari. Un bărbat de caracter vechiu era censorul *Cato*. Acesta vota cu orice preț

să introducă iar moravurile simple de mai înainte. El se temea, că dacă cetățenii se vor deda la o viață moleșită, dacă vor zidi palate frumoase și dacă vor imita pe greci, ușor se poate ridica cineva între ei, să se facă tiranul lor. Fără de greci avea el o ură deosebită, pentru că din aceștia venira mulți la Roma, ca să instrueze pe junii romani în artele și științele grecești. Unii din grecii aceștia, fără îndoială, erau guralivi și vagabonzi, cari nu puteau să placă unui republican precum era Cato. Finețea, grația și artele, își zicea acesta, le șed bine numai sclavilor, cari n'au nici o patrie. Astfel încercă a alunga din Roma pe toți oratorii, învățătorii și artiștii greci și spre aceasta îl ajutară și unii din tribunii poporului. Scipio, „Africanul“, faimosul, după cum se numia în urma învingerii câștigate asupra lui Hanibal, încă era nesuferit oamenilor acestora, pentru că presupuneau, că e periculos pentru Republică, dacă cutare se ridică la vază prea mare. Deaceea, pe acest demn bărbat îl învinuiră doi tribuni sub pretext, că în expedițiunile sale și-ar fi însușit bani de-ai statului și i-ar fi ținut pentru sine.

În ziua, când era să se pertracteze cauza veni Scipio în for cu o cunună de lauri pe frunte și zise: „*Romanilor! astăzi e ziua în care am câștigat odinioară o luptă strălucită asupra lui Hanibal. Veniți deci în Capitoliu și să mulțumim zeilor!*“ Poporul sălta de bucurie și-l urmă; de acuză nici n'a mai fost vorbă, de atunci însă Scipio n'a mai putut trăi în Roma, ci se duse la moșia sa, unde petrecu în singurătate, până la moartea sa, care se întâmplă în anul în care se sinucise Hanibal.

Censorul Cato, într'aceea, nu încetă a se lupta BCU Cluj / Central University Library Cluj contra celor luxoși și în contra nedreptăților celor avuți și puternici, însă desfrâului, care creștea pe fiecare zi, nu-i putu pune capăt. Cato, de câteori ținea vreo vorbire în Senat, de regulă adăuga cuvintele: „Dealtmîntrelea sunt de părere, că orașul Cartagena trebuie dărâmat.“*)

4. Dărâmarea Cartagenei.

Dorința lui Cato fu și dorința poporului roman. Acesta aștepta acum numai prilejul

*) Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.

ca să se poată scula iară împotriva cartagenilor. Intr'aceea se întâmplă, că *Masinissa*, un rege vecin, răpi cartagenilor o bucată de țară. Aceștia, nefiindu-le iertat să înceapă nici un războiu fără știrea romanilor, trimiseră o deputațiune la Roma și cerură ajutor. Dar deputațiunea nu fu ascultată. Cartagenii își repetară plânsurile și rugările în sfârșit fură trimiși niște romani să cerceteze. Aceștia hotărâră împotriva Cartaginei. *Masinissa* ajunsese acum tot mai îndrăzneț și cartagenii apucară armele, ca să se apere. Romanii priviră fapta asta ca o frângere a păcii și trimiseră o armată în Sicilia. Cartagena se sperie, trimise o deputațiune la Roma și promise supunere fără nici o condițiune. „Atunci trimiteți-ne în semn de supunere 300 ostateci“. 300 de tineri fură răpiți din brațele părinților și trimiși la Roma. Cu toate acestea o armată romană, sub conducerea lui *Scipio* tinăru, numit *Emilian*, trecu în Africa și porunci cartagenilor să le predea toate armele și munițiunile de războiu. Aceasta se și făcu, când li se porunci însă să darâme cetatea și să se așeze în țară altundeva, la depărtare de trei mile dela țărnire, cartagenii ajunseră la dis-

perare. Iși adunară toate puterile, ca cel puțin să cadă cu cinste.

Cartagena avea un loc strălucit, pe o peninsulă, și era bine întărită. Corăbiile romane se puteau opri de a intra în port printr'o catenă și de cătră uscat se așeză o armată astfel, încât cetatea se putea prevedea ne-întrerupt cu mijloace de traiu. Tinăr și bătrân lucrară ziua-noaptea și pregătiră arme de apărare. Se stricară case pentru ca să aibă grinzi pentru corăbii. Tot felul de metale, prețioase, de aur și argint, se topiră laolaltă, pentru ca să se poată făuri arme din ele. Chiar și în biserici vedeai oameni lucrând cu ciocanul, topind și ghilind. Lipsiau coarde pentru arcuiri, dar femeile își tăiară părul cel lung spre scopul acesta. Astfel se apărură cartagenii doi ani de zile cu o desperare nemaipomenită. Abia în al treilea an, în 146 n. de Hr., le reuși romanilor să intre în cetate, dar și acum trebuiau să se lupte stradă de stradă: un omor înfricoșat, pe străzi și în case, a ținut șase zile. Din 700,000 locuitori rămaseră în viață numai 59,000, cari fură vânduți ca sclavi. Cetatea fu aprinsă în mai multe părți și arse șaptesprezece zile de-arândul.

5. Cucerirea Corintului.

Grecii nu învățaseră nimic din pășanile trecutului. Prin discordie ajunseseră mai înainte prada lui Filip, regele Macedoniei, prin discordie căzură și acum pradă romanilor. Sparta era în ceartă cu Corintul, Corintul, de altă parte, iară asmuția alte cetăți în contra Spartei. Mulți trădători se aflau între greci, cari țineau cu romanii și-i trăgeau în țară. Atunci plecă consulul *Mumiu* împotriva Corintului și a aliaților lui, îi învinse și cuprinse Corintul, tot în anul în care se dărâmasă și Cartagena. Soldații, după ce prădară bogata cetate, o și aprinseră. Palatele cele mai pompoase se prefăcură în cenușă; învingătorul trimise la Roma mulțime de statui și tablouri prețioase; Mumiu era atât de nepriceput în lucrurile de artă încât spuse corăbierilor să bage de seamă nu cumva să se rupă vreo statuie, că vor trebui să o facă ei la loc. Artă o lua drept meserie.

Locuitorii Corintului împreună cu alți mulți greci fură duși în sclăvie. Prin ei ajunseră la Roma științele și artele și de aci se răspândiră peste tot rotogolul pământului. În modul acesta au avut înrăurire grecii încă multă vreme asupra culturii omeniei, deși statul lor era nimic și puterea lor sfărâmată.

6. Roma, doamna lumii.

Romanii, după ce au nimicit și pe cartagineii, se țineau domni ai lumii. Frica și spaima cuprindeau popoarele când numai auziau de romani. *Antioh*, regele Siriei, voia să poarte război împotriva Egiptului; Senatul roman trimite un sol la el și îl opri; *Antioh* ascultă. *Prusias*, regele Bitiniei, făcând o vizită la Roma, se îmbracă ca un sclav și sărută pragul înainte de a intra în Senat. Regele Numidiei, *Masinissa*, dela care cumpărara romanii bucate, trimise pe fiul său să spună Senatului, că-i este rușine că romanii i-au trimis bani pentru bucate, deoarece el însuși, țara și toate dintr'ânsa sunt ale romanilor.

Purtând romanii războaie mai în același timp în Spania, Grecia, Macedonia și Africa și învingând pretutindeni, nimeni nu cutează să se miște împotriva lor. Regele *Attal* din Asia mică, la moartea sa, lăsa romanilor imperiul întreg și toate averile sale. Așa se părea că romanii au puterea cea mai sigură și fericirea cea mai mare de pe pământ. Și puterea și bogăția le creșteau pe fiecare zi. Cu acestea se și făleau ei, laudându-și mărimea cu îngâmfare romană.

Decadența Republicii.

I. Cei doi Grahi.

1. Diferințele dintre patriciani și plebei izbu- nuese din nou.

Avuțiile uriașe au stricat moravurile și unitatea Statului. Pentru că numai fruntașii cari erau în Senat și cari obțineau direcția aveau parte de ele, cea mai mare parte a poporului rămase săracă. E drept că plebeii aveau de mult dreptul de a alege consuli și alți funcționari, dar îndată ce un plebeu se înavușea, trecea la partidul fruntașilor și dreptatea îi era ceva de a doua mână. Fiind poporul sărac și necultivat, ușor se putea seduce și în oficiile de stat nu alegeau pe cei mai vrednici și mai harnici, ci pe cei ce le plăteau mai mult. În modul acesta fiecare din cei bogați pe lângă o mulțime de sclavi avea o mulțime numeroasă de cetățeni su-

puși, numiți *clienți*. În adunările publice votau aceștia după cum pretindea patronul lor. Proconsulii se duceau săraci în provincii și se întorceau avuți; își cumpărau apoi pământ și moșii, pe cari le cultivau cu selavii lor. În felul acesta proprietatea ajunsese în mâinile unora, iar miile de cetățeni rămâneau fără pâine. Plebea decăzută astfel nu mai căuta la ceeace e drept, bine și după lege, ci se vindea celui ce plătia mai mult, asculta orbește de aceștia, fără să se gândească dacă fruntașii lucrau spre binele statului ori spre dauna libertății. Câteodată, totuș, se ridicau bărbați vrednici cărora le zăcea la inimă suferințele poporului. Intre aceștia înșiră istoria romană cu mândrie pe doi frați: pe *Tiberiu* și *Caiu Grac*.

2. Doi fii ai unei mame nobile.

Mama acestora, *Cornelia*, fiica marelui Scipio Africanul, se căsătorii după un plebeu de frunte, *Semproniu Grac*, cu care avu doisprezece copii, din cari îi rămaseră în viață numai aceștia doi. Mama îi iubea ca lumina ochilor. Ea fu una dintre matroanele

cele mai nobile și mai viteze, cu cari se poate lăuda Roma. Amândoi băteții erau dăruți dela natură cu talente deosebite. Mama, ca să poată face dintr'ânșii cândva bărbați folositori țării, cum a fost moșul lor, le aduse ca instructori pe învățătorii cei mai vestiți. O prietină a ei din Campania, venind la dânsa își arată hainele și sculele prețioase ce purta la sine și cerând să-i arate și Cornelia pe ale sale, aceasta, deschizând ușa căsuței unde se aflau băteții, zise: „iacă unicele și cele mai scumpe lucruri prețioase ale mele“.

Frații se desvoltară foarte deosebit, în urmă, totuși, revenită amândoi pe o singură cărare. Tiberiu era blând, liniștit, modest ca o fecioară; Caiu, mai tânăr cu nouă ani, era tute și înfocat. Amândoi erau oratori excelenți; cel mai mare mișca și convingea, cel mai mic răpea cu sine și fiindcă uneori izbuencia în mânie și sudalme, la astfel de prilejuri avea lângă sine un sclav cu însărcinarea de a cânta, îmblânzindu-l cu un flaut. Tiberiu trăia simplu și retras, Caiu ducea lux și iubia prânzuri pompoase și luxoase, amândoi însă erau învăpăiați după adevăr și dreptate.

3. Tiberiu Grah ca tribun al poporului.

Fratele mai mare păși întâi în viața publică. Umbla cu poporul de rând și se interesa de cei săraci. Plebeii îl iubeau și îl aleseră între tribunii săi, ca să se lupte pentru drepturile poporului. Lucrul cel mai de căpetenie și mai însemnat i se părea lui Tiberiu ca fiecare cetățean să aibă o proprietate, din care să trăiască, căci până când cineva e nevoit să trăiască din grația altora, până atunci nu poate fi liber. Deaceea propuse în adunare o lege. Descrie totodată lipsele poporului. „Poporul“, zise el, „în atâtea răboaie s-a luptat numai ca să adune averi pentru fruntași. Romanii se numesc domnii pământului, totuș, cei mai mulți din ei nu stăpânesc nici o palmă de loc; vă sfătuiesc deci să reînoiți vechia lege a lui *Licinii*, că adecă nici un cetățean să nu poată avea mai mult decât 500 jugăre din pământurile Statului“.

Știa el foarte bine, că prin aceasta își va atrage asupra sa ura optimașilor, cari aveau mai mult decât 500 jugăre, deaceea făcu adausul, că tot insul, care trebuia să dea ceva, să capete o despăgubire de Stat

și că fiecare să mai poată reține pentru fiul cel mai mare încă 250 de jugăre.

Fruntașii se răsculară cu toții împotriva lui. Fiindcă acum cei mai mulți tribuni de ai poporului țineau cu Tiberiu, patricianii traseră în partea lor pe tribunul *Octaviu* și când în adunare era să se voteze propunerea, *Octaviu* strigă: *Veto!* (opresc). Atunci strigă Tiberiu: „Romanilor, luați tribunului demnitatea, care el o folosește spre dauna voastră!” Se ținu votarea și *Octaviu* fu lipsit de demnitatea de tribun. Legea agrară a lui Tiberiu se putea duce acum în îndeplinire, pe lângă aceea se mai hotărî, ca bogățiile regelui *Attal* încă să se împartă între săraci.

4. Moartea tribunului.

Pentru împărțirea pământurilor publice au fost aleși Tiberiu, frate-său *Caiu* și un alt prietin al poporului. A fost foarte greu să deosebești pământurile căpătate dela Stat de pământurile moștenite. Patricianii erau înfuriați pe *Grah*, se mângăiară însă că în curând i se sfârșește anul de oficiu, când își vor da toată silința să nu mai fie reales.

Ziua fatală sosi. Senatul se adună de dimineața pe Capitol. Veni și Tiberiu cu o ceată mică de partizani. Senatorii stăruiau pe lângă consul ca să se folosească de puterea armelor, dacă va fi reales Tiberiu, dar consulul răspunse: „Nu vreau să se verse sânge de cetățean roman!“ Atunci strigă preotul *Nasica*: „Senatorilor, consulul trădează Statul! Cine vrea să-l mântuie, să-mi urmeze“. Cu acestea năvăli în adunarea poporului, senatorii după dânsul. Clienții acestora atâta așteptau, afară, înarmați, ca la semnul dat să se arunce asupra poporului. Poporul nearmat fu încunjurat, senatorii și partizanii lor începură să taie cu săbiile, uciseră pe Tiberiu împreună cu 300 cetățeni, cadavrele lor le târâră pe străzi și le aruncară mai apoi în Tiberu.

Caiu Grah.

1.

Patricianii se îngrijiră acum ca legea despre împărțirea pământurilor să se pună la o parte. Lui Caiu, de care se temeau, îi dete Senatul o slujbă în Sardinia, ca să-l

îndepărteze de Roma. El fu nevoit să asculte și plecă. Sfârșindu-i-se anul de slujbă apăru deodată în Roma și nici chiar rugămintele mamei sale nu-l putură reține de a nu umbla după tribunat. Ucisul său frate i se arăta ziua-noaptea înaintea ochilor; Caiu voia să împlinească ce începuse Tiberiu; nizuinței nobilului său frate nu voia să-i fie necredincios.

Poporul alese pe Caiu de tribun. Acesta dete acum curs liber oratoriei sale furtivoase. Amintirea fratelui său, năcazurile poporului, ce le vedea cu ochii și mânia pentru toate silințele deșarte, câte se puseră pentru îndreptarea răului — toate acestea îl făcură pătimaș și furios. Când ținea vreo vorbire înaintea poporului, vocea, căutătura, gesturile îi erau atât de răpitoare, încât odată chiar și dușmanii săi începură să lăcrămeze. Mai era pe lângă acestea muncitor, încât nimeni nu-l întrecea din înaintașii săi: propuse legi nouă, prin cari poporul căpătă putere și favoruri și la ceea ce se hotăra odată, îndeplinea minunat. Cuprinsul unei legi era: cetățenii săraci să capete bucatele mai ieftin; alta: nici un cetățean nu poate fi condamnat la moarte fără hotărârea poporului; a treia:

Senatul nu mai e îndreptăţit să judece crimele împotriva Statului. În Italia construi căi drumuri mari şi frumoase, ca în modul acesta poporul să aibă de lucru şi să-şi câştige ceva; în ţările cucerite întemeie cetăţi nouă ca să aşeze acolo pe cetăţenii săraci.

2.

Pe când Caiu se află în Africa, într'o călătorie pentru întemeierea unei cetăţi, optimăţii, adevăraţii fruntaşii, puseră toate în mişcare că el să nu fie reales tribun. Ei împărţiră între plebei bani, ba săvârşeau chiar câte ceva în folosul poporului, asigurându-l totodată, că *dânşii* vreau binele poporului, iar Caiu vrea să ajungă tiran, ceea ce nu trebuie să sufere nimeni.

Intorcându-se Caiu la Roma, era pe sfârşite anul de tribunat şi persoana sa nu mai era sfântă şi neviolabilă. Umbla din nou după demnitatea de tribun al poporului, dar se convinsese, că unii au căzut dela el şi presimţia ce-l aşteaptă. „Unde să mă duc?“ zicea el în durerea inimii sale. „Pe Capitol? Acesta şi acum e stropit cu sângele fratelui

meu! Acasă? aici nu pot să văd decât o mamă sărmană, demnă de compătimit! Eu sunt prietinelul vostru, voi sunteți unicelele mele răzini!”

Se apropie ziua alegerii. Patricianii se înarmară, își armară sclavii și partizanii; mulți amici de ai lui Caiu făcură asemenea veghiară noaptea înaintea casei lui. Dimineața, când își luă mantaua pe sine, ascunse sub ea un pumnal; la ușă i se aruncă la picioare soția și pruncul, rugându-l să rămână acasă. Caiu se smulse din mâinile lor și plecă la adunare. Îndată ce înțelese Senatul, că s'au început desbaterile în adunare, investi pe consul cu putere nețărmată prin cuvintele: „*Consulul să fie cu luare aminte, ca Statul să nu sufere vreo daună*“.*) Consulul alergă numai decât cu oameni înarmați pe *colina aventina*, unde era adunat poporul, o atacă fără amânare și se încinse o luptă sângeroasă. Partizanii lui Caiu fură dați la o parte în curând, cei mai mulți fugiră și-l părăsiră. Caiu, în desnădejdea sa, dori veș-

*) Videat consul nequid Respublica detrimenti capiat.

nica sclăvie acestui popor mișel și nemulțumitor, își scoase pumnalul să și-l înfigă în piept. Doi amici, cei din urmă, cari mai rămaseră cu dânsul, îi smulseră arma din mână și-l siliră să fugă. Cei ce-l urmăreau erau deja aproape; unul din prieteni, *Pomponiu*, îi întâmpină în poartă și se luptă cu ei, dar fu doborât la pământ și peste cadavrul lui năvăliră pe urma lui Caiu. Pe podul Tibrului rămase al doilea amic, *Licinii*, și se apăra până nu mai putu; atunci își înfipse singur spada în piept și sări în Tibru. Caiu se răni la un picior; de prin toate casele de lângă drum îi strigau oamenii: „Grăbește, grăbește!”, dar nime nu-i adusese vre-un cal, nime nu-l ajută.

În sfârșit căzu obosit la pământ; cu el se afla numai un sclav, pe care-l rugă să-l omoare, fiindcă el nu avea arme. Sclavul îl ucise întristat amar, după aceea se străpunse pe sine însuș și persecutorii aflară numai cadavrele. *Așa muri Caiu Grah, cel mai mare din toți tribunii romani.* Mai mult de 3000 cetățeni muriră cu el împreună. Toate averile celor uciși se contopiră în visteria Statului, nefericiții fură declarați dușmani

ai patriei, văduvelor și copiilor lor li se opriră chiar și să jelească.

Câțiva ani mai târziu ridică poporul o statuie celor doi tribuni, lui Caiu și Tibertu Grah și locul unde căzuseră ei îl ținură de sfânt și *Corneliei* încă îi ridicară un monument cu inscripția: *Cornelia, mama Grahilor*. În curând se dovedi cât a pierdut poporul prin uciderea celor doi Grahi.

2. Mariu și Sulla.

1. Jugurta.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cu bani puteai face acum orice în Roma, puteai acoperi orice fără-de-lege. Decadența asta de virtute se vedea mai bine în persoana lui *Jugurta*, regele Numidiei.

Regele numid Micipsa lăsă după sine doi fii, pe Adherbal și Hiempsal și încă pe un nepot, pe Jugurta. Acesta servise câțiva timp în armata romană și știa cât de stricați sunt romanii ca morală. Pe Hiempsal îl delătură Jugurta din calea sa prin omorâre și deputațiunea trimisă la Roma știu să imblânzească cu aur pe câțiva din senatorii, cari începeau a murmura.

Imperiul se împărți acum între Jugurta și Adherbal, dar acela începu numaidecât războiul cu vărul său și pe sub ascuns îl ucise și pe acesta. Coruperile sale nu ajutară de astădată în Roma la nimic, pentrucă un tribun de omenie se împotrivi cu toată puterea în contra mișeliei lui. Totuș, consulul trimis împotriva lui, în fruntea unei oști, luă aurul acestuia și legă pace cu el, pe lângă condițiuni foarte favorabile. Poporul roman se înfurie așa de tare pentru fapta aceasta, încât pe Jugurta însuși îl chemă la Roma. Acesta și veni, însă cu pungile pline, ba încă a fost așa de cutezător, încât chiar în Roma a poruncit să ucidă pe un urmaș din familia regească numidică, care deasemenea, avea pretensiuni la tron. Fapta asta era strigătoare la cer, dar fu lăsat liber, — pentrucă astfel i se promisese; la despărțire zise el: „*Romă, de ai avea un cumpărător!*“ Cu toate acestea plecă în urma lui numaidecât un consul cu o armată. Această se compunea în mare parte dintr'o adunătură din toate părțile și Jugurta o bătu așa de tare încât fu silită să treacă și pe sub jug (furei).

Romanii numai acum luară lucrul în serios, trimiseră deci pe bravul consul *Metellus*, cunoscut ca bărbat drept, cu o armată aleasă în Africa, care aduse pe Jugurta în cea mai mare strâmtoare. Înainte de a fi terminat consulul războiul, trimisul său, *Mariu*, om aspru și sălbatic, care se trăgea dintr'o familie de jos, dar de o mare ambiție, plecă la Roma și învinui pe Mariu, că amână lupta cu voia, se făli totodată, că dacă i s'ar da lui comanda supremă, el numaidecât ar aduce pe Jugurta, viu sau mort. Și într'adevăr, Mariu fu denumit consul și comandant în Numidia; subcomandantul numit lângă dânsul era *Sulla*, un june de familie nobilă, ambițios, dar foarte înțelept. Acesta mijloci pe lângă *Bohus*, regele Mauritaniei (Marocco) ca să-i predea pe ginerele său *Jugurta*, care își căută scăparea la dânsul. Trădătorul căpătă în semn de răsplată o parte mică din Numidia; cealaltă parte se prefăcu în provincie romană.

Jugurta fu dus acum în triumf la Roma. Mergea în lanțuri, înaintea carului lui Mariu, înjurat și batjocorit de poporul de rând; după aceea fu aruncat într'o pivniță, unde

muri de foame după opt zile. Triumful îl serbă Mariu, cu toate acestea nobilimea înălță pe Sulla, ca pe adevăratul conducător, care a sfârșit războiul și din timpul acesta Mariu și Sulla ajunseră dușmanii cei mai înverșunați.

2. Cimbrii și teutonii.

O nouă glorie aștepta acum pe Mariu. Dinspre miază-noapte, din Germania și Franța, năvăliră în provinciile romane sălbatecii *cimbri* și *teutoni*. Ei plecară spre miază-zi, întocmai ca galii, cu femei, copii și cu toată averea. Nimiciră în calea lor mai multe armate romane; frică mare cuprinse pe toți romanii și acum, pentru întâia dată, n'a umblat nimenea după consulat; acesta fu încredințat lui Mariu, trei ani după olaltă. Dar chiar și vechilor și curajoșilor soldați ai acestuia încă le insuflară spaimă barbarii, cari veniau asupra lor îmbrăcați în piei de animale și erau uriași la stat. Înțeleptul comandant se închise în tabără cu șanțuri, săptămâni întregi, ca să se deprindă romanii cu căutarea dușmanului. Mariu numai după ce ocupă o poziție prielnică la *Aix (Aquae Sex-*

liae), în Franca sudică, atacă și bătu cumplit pe *teutoni*. Cu arta de războiu romană nu se puteau măsura germanii. Când pătrunseră romanii în taberele teutone se apărau și femeile de pe carele lor, cu un curaj de leu; ele mai bucuroși își uciseră pruncuții și se spânzurară de părul propriu, decât să se predea romanilor.

Intr'aceea trecură în Italia cimbrii, peste Alpii din Tirol; scuturile lor mari, strălucitoare, le folosiră ca niște săni, cu ajutorul cărora lunecară peste nea și peste gheață. Ajungând la râul *Eciu*, aruncară în el stânci și trunchiuri de lemne, ca să poată trece dincolo. În luptă își legară cu lanțuri șirurile cele dintâi, ca să nu-i poată despărți potrivnicii. Consulul *Catul*, care le ieși înainte, fu bătut. Atunci îi veni într'ajutor gloriosul Mariu și uniți amândoi, nimiciră armata cimbrică, la *Vercelle*, în Italia de sus (101 î. de Christos). Și aici se luptară femeile înfricoșat, văzând că nu mai este nici o speranță, își aruncară copiii sub roatele carelor și sub picioarele cailor, și-apoi se sinuciseră. Numai puțini barbari căzură vii în mâinile lui Mariu; și la serbarea triumfală, dată

când intră acesta în Roma, barbarii, legați la carele victoriei, răspândiră frica și admirațiunea, pentru că erau uriași la stat. Cu deosebire povestiau romanii despre unul *Teutobod*, care era mai mare decât toate semnele de biruință și așa de tare încât putea sări cu ușurință peste șase cai deodată. În urma acestei învingeri Mariu fu preaslăvit ca un zeu.

3. Răsboiul aliaților.

Abia se delătură primejdia din partea barbarilor de miază-noapte și iacă, se începuse în Italia un războiu civil; aliații din Italia, cari contribuiră mai mult la învingerile războaielor câte le-a purtat Roma, cereau să li se dea ca răsplată dreptul de cetățeni, promis încă de mult. Tribunalul *Drusus* se întrepuse pe față pentru cererile aliaților, însă, la intrigile patricianilor, fu ucis înaintea casei sale. Astfel izbucni un războiu sângeros de patru ani, care a dat mult de lucru romanilor. În fine câștigă Sulla două lupte mari și dăte poruncă să se ucidă fără nici o milă prizonierii, cu mii. Răsculații se supuseră și se încheie o pace, în care romanii le deteră cele mai multe din drepturile cerute.

4. Mariu împotriva lui Sulla.

În timpul acesta se sculă împotriva romanilor *Mitridate*, regele *Pontului*, de lângă Marea-neagră. Acesta era un om hotărît și dușman pe față al romanilor. El cuprinse în curând toată Asia mică și cu ajutorul aliatului său, regele Armeniei, puse pe pieior de bătaie 300,000 soldați, cu 180 care cu lănci și 400 năi. În Roma fu denumit Sulla consul și fu însărcinat să lupte împotriva lor. Asta n'a putut-o suferi Mariu. Cu ajutorul partidului poporului, asmuță în Roma o răscoală, ucise pe potrivnicii cei mai de frunte și poporul îi încredință lui comanda împotriva lui *Mitridate*.

Sulla fugi la armata sa, care se mai afla încă în Italia de jos, de când cu războiul aliaților. Sosit aci, descoperi soldaților rușinea ce i s'a făcut și le promise prada cea mai grasă, ce vor dobândi-o sub comanda sa. Atunci strigară soldații: „Condu-ne contra Romei, comandante!“ Toemai aceasta a așteptat el. Întră în cetate cu șase legiuni; mâna de oameni, adunată în pripă de Mariu, fu risipită cât ai bate 'n pâlmi, ba Sulla amenința acum să aprindă chiar și ce-

tatea întreagă. În urma acestora, Mariu fu proseris și fu nevoit să fugă numaidecât. Ajungând în *Minturnae*, o cetate mică, din Italia, fu prins și aruncat în temniță. Aici trimise la el pe un selav sălbatic, un cimbru, ca să-l omoare. Când intră acesta în temniță, cu sabia scoasă, Mariu îi strigă cu glas tare: „Ai tu curajul, selavule, să ucizi pe Caiu Mariu?” Selavul se sperie și fugi. Mariu scăpă și se duse în Africa: aici trăia pe ruinele Cartaginei și se gândea, cum să-și răsbune.

Îl se dăde ocaziune în curând. Cinna, amicul său, adună poporul, îndată după depărtarea soldaților lui Sulla. Se încinse o luptă sângeroasă în mijlocul cetății, Cinna fu alungat și fugi la o armată, care-i rămase credincioasă și partidului poporului. Soldații îl recunoscuseră de consul adevărat și chieamară și pe Mariu. Acesta părăsi Africa și trecu în Italia aprins de dorul de a-și răsbuna în contra inamicilor săi. Prin Etruria mergea în haine de jale, arătând prin această rușinea și batjocura, ce i s'au făcut; reamintea poporului, că a fost consul de șase ori, că a învins pe Jugurta și că a mântuit Repu-

blica de cimbri și teutoni. Atunci se adunară în jurul lui amici și partizani, soldați bătrâni, sclavi. Toți erau bineveniți, cari voiau să se lupte împotriva optimașilor, în contra partidului lui Sulla. Impreunându-se cu armata lui Cinna, Mariu intră acum în Roma, în fruntea unei cete, care se numia: *Marianii*. Consulului Octaviu, care se afla în Roma, Cinna îi promisesse scăparea, după ce însă puterea veni în mâinile lui Mariu, acesta nu mai voi să știe de nici o promisiune, de nici o rugare, ei dete frâu liber la ai săi, să facă ce vor urea, ca astfel să-și răsbune deplin asupra tuturor inamicilor săi.

Acum străbătu ulițele prădând, răpind și ucizând; mai întâi străpunseră pe consulul Octaviu, după aceea uciseră pe fiecare pe care-l arătă Mariu; în fine era de-ajuns, ca Mariu să nu răspundă cuiva binețele ca acesta să fie omorât pe loc; se săvârșiră tot felul de fapte spurcate; măcelul a ținut cinci zile și cinci nopți. Pe străzi zăceau cadavrele grămadă, pentru că Mariu nu ierta ni-mănui o înmormântare onorifică. În sfârșit chiar Cinna și amicul său, *Sertoriu*, se speriară de atâta furie. Fiindcă bandele des-

frânate nu mai conteniau, într'o noapte, amândoi, Cinna și Sertoriu, își îndreptară armata împotriva marinarilor și-i uciseră pe toți până la cel din urmă, în număr de 4000.

5. Sulla vine la Roma.

Sulla, care într'aceea se lupta norocos împotriva lui Mitridate, auzind de cele ce se petrec în Roma, încheie pace numaidecât și cu glorioasa-i armată se întoarce în Italia. Mariu, sălbaticul Mariu, începu să tremure și de frică bău până muri (era în vârstă de 70 ani). Cinna adună o armată ca să plece în contra lui Sulla; însă chiar și soldații săi se revoltară și-l uciseră. În fruntea partidului poporului stăteau acum Mariu tânărul și Sertoriu. Ei își adunară o armată de 300,000, oameni corupți și desfrânați și necapabili de a rezista armatei bine disciplinate a lui Sulla.

Sulla ajunse în Italia (83 î. de Chr.) bătut pe toți potrivnicii și apoi intră în Roma, în triumf, dar acum începu și dânsul cu cruzimile, 6000 din trupele lui Mariu depuseră armele, pentrucă li se promisese iertarea; cu toate acestea, toți până la unul, fură măcelăriți în ciroul cel mare din Roma. Pe când

erau măcelăriți aceștia, Sulla ținea o adunare cu senatorii, într'un templu din apropiere; senatorii se spăimântară, auzind țipetele nenorociților. Sulla îi mângăie cu cuvintele: „Nu e nimic, se ucid numai câțiva blăstămați!“

Infricoșată fu proscricțiunea pe care o decretă Sulla împotriva contrarilor săi.

Cei mai mulți dintre cei avuți și fruntași erau pe o listă de proscriși și acela, care se afla pe o astfel de listă putea fi ucis de orișteine. Omorul ținu cu săptămânile, în timpul acesta Sulla se răsfăța cu femei desfrânate și cu comedianți. „Pe cine vei mai lăsa să trăiască?“ îl întrebă cu îndrăzneală un senator fruntaș, „ca să ne putem orienta odată!“ — „Eu însumi nu știu“, îi răspunse Sulla. Deocamdată mai scrisese pe o foaie 80; în ziua următoare mai dete o listă de 220, după aceea încă una, cu tot atâția; în Senat a declarat că „toți vor veni la rând, după cum își va aduce aminte de ei“. După un calcul aproximativ fură uciși 15 consulari (cari fuseseră consuli), 90 de senatori, 2600 cavaleri; pentrucă furia și omorul nu se mărgini în Roma, ei se răspândi în multe alte

cetăți ale Italiei. Sclavii își omorau stăpânii, rudele se ucideau între ele, ca să capete premiile puse pe capul unui proscris. Multime de bunuri rămaseră fără de domni, Sulla le împărțea favoriților săi: aghiotantul său, Crassus, cumpără pentru un preț de nimic atâta, încât mai jumătate cetatea o avea ca proprietate. Cei 120,000 soldați ai lui Sulla fură încăreți de daruri.

Fiind deja nimicit de tot partidul contrar, Sulla se fălea că a restabilit pacea și ordinea în statul roman. Liniște era, ce e drept nici un amic al poporului nu cuteza să se miște, nime nu îndrăznea să și spună liber părerea; fiecare tremura dinaintea puternicului dictator sau îl lingușia. Puterea tribunilor încetă acum aproape de tot; toate legile aduse în folosul poporului se șterseră; astfel se părea că puterea nobililor iară ar fi prins temelii sigure.

Sulla, după o domnie de cinci ani, se sătură însuș de guvernare, depuse dictatura și se retrase la țară, la o moșie. Aici, în-cunjurat de lingușitori, amici, baletiste și comedianți, duse o viață de tot desfrânată, în urma căreia și muri după un an de zile, de o boală foarte greșoasă.

3. Spartaeus, generalul selavilor.

1. Selavii.

În Roma, în Italia și în toată lumea veche erau mulți sclavi; prizonierii de războiu, cu deosebire de cei dela popoarele barbare, dela africani, gali, germani și traci se făceau sclavi (iobagi) și se vindeau; copiii acestora încă se considerau sclavi din neam în neam. Selavii erau întrebuințați la toate lucrurile câte le puteau împlini, ei cultivau câmpul și îngrijau de economia de casă; unii din ei, mai vârtos grecii, se foloseau ca instructori și educatori sau ca scriitori și cefitori. Unii, pentru purtare bună, nu arareori își căpătau libertatea. Erau romani, cari aveau câte 100 părechi de sclavi, cu cari își chivernisiau moșiile.

Selavii se foloseau afară de aceea ca gladiatori sau duelanți, cari trebuiau să se lupte, pe moarte și viață, spre desfătarea poporului roman. Romanii cei dedați cu războaiele sângeroase aveau lipsă de astfel de reprezentații. Se zideau sub cerul liber teatre mari, rotunde; în mijloc, în arene, presărate cu nisip, se luptau selavii, cu diferite arme.

Când se întâmplă, ea unui să dea pe altul la pământ, privia în sus la popor și după semnele, ce dădeau privitorii, îl lăsa să trăiască sau îl ucideau. Dacă un fruntaș sau un avut voia să-și câștige popularitate, își cumpăra o mulțime de sclavi de aceștia și-i lăsa să se lupte în teatru.

2. Lupta sclavilor.

Nu mult după moartea lui Sulla se răsculă, în școala de scrimă (duel) din Capua, un trac cu numele *Spartacus*. El făcuse odinioară sub romani serviciu de războiu, ajunsese în prinsoare și fu vândut între gladiatori. Acesta înduplecă pe vreo 70 gladiatori, că mai bine să-și sacrifice viața pentru libertatea lor, decât să se omoare pentru plăcerea altora. Cu aceștia învinse mai întâi pe păzitorii lor, după aceea își înarmă ceata cu măciuci și pumnale, răpite dela călători și fugiră pe muntele Desuviu. Aici se întări cu mai mulți sclavi refugiați și cu alții, cari aveau poftă de a răpi și de pradă și în scurt își adună o armată însemnată. Răsculații se dușeră contra Romei, prădară țara și despuieră cetățile. Un pretor roman, care adu-

nase în grabă o armată, fu bătut; tot asemenea o păți a doua armată, condusă de însuș consulul.

Deja era în al treilea an de când se purta războiul acesta, care la început abia fu băgat în seamă. Nimeni nu voia să fie ales conducător împotriva selavilor. Comanda o luă Liciniu *Crassu*, care se distinsese mai înainte, sub Sulla, Trimisul acestuia, *Mumiu*, se lăsă în luptă cu Spartacus, dar fu învins. *Crassu*, văzând aceasta, porunci ca din cei 500 romani, cari apucară mai întâi la fugă, să se ucidă tot al zecelea. Mijlocul acesta reuși. *Crassu* comandă acum armata în persoană și cășună pierderi însemnate în ceata bandiților. Spartacus fu nevoit să fugă și se retrase în *Brundisiu*. *Crassu* grăbi pe urma lui, ca să-l apuce într'o luptă hotărâtoare, cu atât mai vârtos, fiindcă auzise, că romanii au mai ales pe un al doilea comandant în persoana lui *Pompeiu*; *Crassu* voia să câștige singur laurii; el încunjură oastea lui Spartacus, selavii se luptară desperați, bătălia fu sângeroasă. Spartacus căpătă o săgeată în șold, căzu în genunchi, dar se apăară cu curaj până ce căzu împreună cu ceata, care formase un

cere în jurul său. 5000 din ceice scăpaseră cu fuga căzură în mâinile lui Pompeiu, care încă sosise într'aceea.

4. Iuliu Cesar și Pompei cel Mare.

Poporul roman din zi în zi ajunsese tot mai mult pradă turburărilor și certelor dilăutru, încât în urmă fiecare cetățean adevărat aștepta elipa, ca să vină iară un bărbat, care cu spiritul și puterea sa să pună odată capăt tuturor fărădelegilor. Într'adevăr se și arată un astfel de bărbat genial, care ar fi meritat să fie unicul cârmuitor al statului roman, acesta fu -- *Iuliu Cesar*.

Cesar rămase orfan de tată în etate de 17 ani. O soră a tatălui său, Iulia, era măritată după Mariu, prin urmare el era nepotul acestuia. Mamă-sa, Aurelia, o femeie minunată, îngriji de creșterea lui, încredințându-l instructorilor celor mai buni, dela cari învăță el cu deosebire să se poarte bine în societate cu oamenii, prin ceea ce putu mai târziu să-și dobândească inimile tuturor, deasemenea își însuși dela ei o elocință blândă, cuceritoare, care îl ridică între cei dintâi oratori ai Romei.

Cesar dovedi în scurtă vreme, că în el este o voință nesupusă. Se căsătorii cu fiica unui roman, care se ținea de partidul contrar lui Sulla, pe atunci puternic. Sulla îi porunci să se despartă de ea; el însă preferă să fugă din Roma, lăsându-și toată averea în mâinile iubitei sale soțit. Pentru plăcerea poporului arată el în public chiar și portretul lui Mariu. Sulla îl proscrisese și-l agrătia numai în urma multelor rugări din partea amicilor și a Vestalinelor, zicând: „al vostru să fie, dar el va aduce pieirea multor patriciani, pentru că într'ânsul sunt mulți Marii“. Pompei, dimpotrivă, un favorit al lui Sulla, se întocmi după voința despotului și se despărți de soția sa.

Cesar nu se distingea prin oarecare tărie trupească, ci prin făptura-i proporționată, plăcută, sulegetă; avea nas de vultur și ochi negri, vioi. Mai târziu ajunse slab și palid și pleșuv pe cap. Cu toate că era slab de constituție și bolnăvicios, se dedase cu tot felul de oboseli, era luptaci, călăreț și înotător bun.

Pe timpul când era proscris întreprinse înfățele expedițiuni de războiu în Asia și, în

urma învingerii dela *Mitilene*, dobândi coroana de cefăţean. După moartea lui Sulla se întoarse în Roma, dar nu petrecu mult aci, ci se duse la Rodos, ca sub renumitul *Molo*, să se perfecţioneze în arta retoriceii. Pe mare fu prins de nişte piraţi (hoţi de mare), cari ţinându-l de un om ales cerură dela el 20 talenţi drept preţ de răscum-părare. „Ce!“ strigă Cesar, „pentru un bărbat ca mine nu cereţi mai mult? Să aveţi 50 talenţi!“ El îşi trimise soţii, ca să-i adune suma aceasta. Şase săptămâni a trebuit să rămână în prinsoare, însă înaintea piraţilor ştiu să-şi susţină o astfel de autoritate, încât el nu apărea ca prizonierul, ci ca domnul lor. Când se ducea să se culce, le ordonă să nu facă sgomot. Uneori le cetea poezii şi lucrări compuse de el însuş şi dacă nu le lăudau, îi ameninţa, că-i va pune pe toţi pe cruce, îndată ce va fi liber.

În fine oamenii săi aduseră cei 50 talenţi, însă abia scăpă din mâna lor, îşi câştigă câteva năi bine întărite, plecă în urma piraţilor, îi ajunse, le cuprinse naia, le luă banii şi-i scoase la fărmerii Aziei mici, unde-i crucifică pe toţi.

2.

Cesar, întorcându-se la Romă, mai mulți ani de-a rândul umblă de gândea că e scos din cutie, se îmbracă frumos, miroșia tot a parfum, petrecea bucuros cu doamnele și prin purtarea lui afabilă știu să-și câștige iubirea tuturor cetățenilor. De strălucitele fapte ale lui Pompei se făcea că nici că-i pasă.

Abia mai târziu umblă după direcătorii și merse ca proconsul în Lusitania, Portugalia de astăzi. Călătoria de obicei într'un car, însoțit de doi scriitori, cărora le dicta deodată. Certele din provinciile decidea cu atâta conștiințiozitate și sinceritate, încât toate cetățile Portugaliei erau mulțumite cu el. Odată intră în *Gades*, în Cadixul de astăzi, într'un templu, care era înfrumusețat cu chipuri de eroi renumiți. Intre aceștia văzu mai întâi statuia lui *Alecsandru* și din ochiul lui se scurse o lacrimă. „Acesta cucerise lumea la vârsta mea, iar eu n'am făcut încă nimic!“ zise Cesar cătră cei din jurul său.

Intorcându-se Cesar pentru a doua oară la Roma se arată foarte supus față de Pompei, ba luă în căsătorie chiar pe sora acestuia.

Cesar avea în Roma lipsă de un razim și Pompei era omul cel mai bine văzut în stat. Totodată împărția el poporului sume mari de bani, cu o liberalitate nemărginită. Intre altele, pentru plăcerea poporului, lăsa să apară în arenă 320 părechi de gladiatori, toți cu armatură de argint. Scopul și-l ajunsese în curând; Pompei, care se credea cel dintâi bărbat în Roma, își căpătă un rival puternic; Cesar era deja favoritul poporului. În modul acesta umbla să dobândească demnitatea de pontifex maximus, care o puteau avea numai senatorii cei mai respectabili și cei mai meritoși. În ziua alegerii îl însoți mamă-sa, plângând până la ușa. „Mamă“, zise el, „o să mă revezi ca pontifex sau ca exilat!“ El se duse și poporul îl alege, spre uimirea și spaima tuturor senatorilor, cari presimțeau pe încetul măreția spiritului ascunsă în Cesar, precum pe de altă parte recunoșteau ambițiunea sa. Câtva timp după aceasta era să se ducă ca proconsul în provincia Spaniei, însă creditorii nu-l lăsară să iasă din Roma pentru că era dator peste douăsprezece milioane de taleri (20 mil. fiorini). În împrejurarea aceasta știu să-și că-

știgate pe *Crassu* cel avut, ca să garanteze pentru el. Așa plecă și în curând își făcu atâta avere încât își plăti toate datoriile. Pe drum către Spania trecu printr'o cetate mică, murdară. Insoțitorii îi puseră întrebarea: oare poate fi și la poporul acesta sărman invidia și rivalitatea? „De sigur“, răspunse Cesar. „Eu, cel puțin, mai bucuros ași vrea să fiu aici cel dintâi, decât în Roma al doilea“.

3.

După întoarcerea sa din Spania se purta Cesar mult mai măreț. Mai-marit Romei se îngroziră văzând cu câtă putere știe el să conducă poporul. Pompei recunoscu, că fără Cesar nu va putea face nimic. Bogatul *Crassus*, care mântuise pe Cesar prin împrumutul său, care cu averea sa își îndatorase pe mai toți cetățenii, vedea acum pe Cesar dispunând ca un domnitor. Cesar însă, având trebuință de amândoi, le arătă în depărtare domnirea lumii și în taină se legară împreună pentru un *triumvirat*, adecă să domnească toți trei laolaltă. Astfel între acești trei bărbați se uniră trei puteri mari: înțelepciunea și virtutea (Cesar), norocul și gloria

(Pompei) și averea (Crassus). Cesar puse deocamdată între el și între Pompei mediocritatea (pe omul mijlociu) bogată, însă numai el știa unde trebuie să ajungă triumviratul și ce poate să facă cu Roma. Urmarea mai deaproape a triumviratului a fost alegerea lui Cesar de consul pentru anul 59 și căsătoria fiicei sale, *Iulia*, cu Pompei. În răstimpul consulatului știu Cesar să se facă foarte plăcut înaintea poporului, împărțind pământ la vreo 20,000 cetățeni. După terminarea anului de consul îi reuși să se facă proconsul în *Galia* pe 5 ani. Până la el n'a fost denumit nimeni proconsul pe timp așa de îndelungat.

Pompei își alege Spania, rămase însă în Roma, ca fiindu-i mai comod, Crassus se duse în Azia. Fără îndoială mai bine și-a ales Cesar, fiindcă Galia în cea mai mare parte nu era supusă romanilor, ci trebuia cucerită. Aici bărbatul ambițios își putea face un nume de comandant și să-și înjghebeze o armată credincioasă.

4.

Poporațiunea Galiei se împărțea în trei grupe principale *Aquitanii*, între Pirinei și

Garonne; *Gallii* proprii, dela Garonne până la Sena și *Belgii*, cari erau germanizați pe jumătate, până la Rinul de jos. Intre popoarele acestea exista ceartă și discordie neîntreruptă. După opt ani de luptă se putea lăuda Cesar că a cucerit 800 cetăți și a învins 300 soiuri de poporațiuni. Din 3 milioane de oameni, unul căzuse în bătălie, al doilea în prinsoare, iar al treilea milton se supuse.

Cea dintâi luptă o purtă Cesar cu *elvețienii*, între Rin și Rhone. Aceștia își arseră douăsprezece cetăți și 400' de sate și voiau să emigreze înspre apus, spre Galia, în ținuturi mai mănoase, Cesar însă li se puse în cale și îi bătău, în două lupte. Jumătate din ei muriră, pe ceilalți îi sili să se reîntoarcă în Elveția, ca nu cumva țara aceasta să o ocupe germanii și să ajungă vecini cu Italia.

Puțin după aceasta au năvălit în Gallia nește popoare germanice și atacară pe *aedui*, cari țineau cu Cesar. Conducătorul hoardelor acestora era *Ariovist*, un bărbat hotărît și curajos. Cesar îl chemă la o consfătuire, Ariovist însă zise, că dacă romanul are să-i spună ceva, să meargă el la dânsul.

Cesar, auzind acestea, plecă împotriva lui, dar legiunile îl urmară de astădată foarte cu greu, căci romanii aveau mare frică de germani. În castre nu vedeai decât oameni, făcându-și testamente și nu auziai decât tânguiri și cârtiri împotriva comandantului. Frunțași, chiar și cei ai lui Cesar, căutau tot felul de motive spre a se putea îndepărta din castre și aceia cărora le era rușine să facă una ca aceasta, nu-și puteau ascunde frica, încât adesea îl vedeai vărsând lacrimi amare.

Cesar finu cu rara-i oratorie o cuvântare către căpitani și încheie, că atunci când nu i-ar urma nime, el singur va atăca pe inamic, cu legiunea a zecea, pe care și-o va face de gardă. În urma acestor cuvinte hotărâte dispăru toată frica; toți urmară îndrăznețului comandant, care dovedi de mult, că pentru celce nu se teme de primejdie, ea nici nu există.

Au loc o convorbire acum între cei doi căpitani, cel roman și cel german, dar fără rezultat. Înțelegând Cesar că germanii anunțați de femeile sfinte, nu vor să se bată înainte de luna nouă, năvăli asupra întăriturilor

lor și-i întărită, până când, înfuriindu-se, ieșiră din întărituri și primiră lupta. Germanii se luptară cu bărbăție, totuș, arta de războiu a lui Cesar și dârzenia îndelungată a probatelor sale legiuni fură învingătoare. Germanii se retraseră peste Rin. Cesar îi urmări prin pădurile întunecoase; aici însă nu i se păru a bună și se întoarse iară în Galia. Cu legiunea a zecea trecu și în Britania, însă ntei aici nu s'a putut ținea, întoemai ca și în Germania.

5.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pe când se părea că Cesar e ocupat în Galia numai cu războaie și cu cuceriri, pe atunci nu scăpă de loc din vedere cursul lucrurilor din capitală. În Roma își avea amici, cari îl înștiințară despre toate și cărorora le trimitea din provincie bani și comenzi, Stetea la pândă ca un dușman șiret, gata totdeauna a porni cu puterea armată.

Intr'aceea Pompei dispunea în Roma după plac. Provincia Spania o governa prin locțiitori. Crassu trecu din Siria la parți, fu surprins de aceștia, bătut și prins. 30,000 romani își aflară moartea aci și, ca sgârceitului

avut să nu-i lipsească bani nici la moarte, conducătorul parților turna bani topiți în grumazii lui.

Pompei presimția bine ce rival are în Cesar; dar se credea mai favorizat, fiind însuși de față în Roma. Deaceea după expirarea timpului de proconsul al Spaniei, mijloci de rămase și pe mai departe în diregătoria aceasta. Cesar, auzind de aceasta, încă ceru prin amicii săi din Roma prelungirea proconsulatului asupra Galiei și, deoarece Pompei, în contra legii, pe lângă demnitatea de proconsul peste Spania, purta diregătoria și în Roma, pretindea și el asemenea. În contra acestei pretensiuni se opuse Pompei cu toată puterea, câștigă Senatul pe partea sa și aduse o hotărâre prin care Cesar era declarat de inamic al patriei, dacă nu va depune armele numai decât și dacă nu va veni la Roma. Această hotărâre nedreaptă revoltă pe Cesar și nu se supuse. Din contră, se înarmă și cu credincioșii săi soldați se pregăti să plece spre Roma. Pompei era nepăsător și nu făcu nici o pregătire; întrebându-l cineva, cum voiește să împledece pe Cesar, răspunse: „Eu am să

bat numai cu piciorul în pământ și vor răsar legiuni din el!" De fapt, credea că Cesar nu va cuteza cu puțină putere de care dispunea, să vină chiar asupra Romei. Cesar a îndrăznit fără îndoială; ajungând la râulețul Rubicon, ce despărțea provincia sa de Italia, stete cufundat pe gânduri, dar se reculese și zise: „Soartea a căzut.“*) Cu legiunea ce o avea pe lângă sine plecă iute spre Roma. Senatul încredințase comanda supremă lui Pompei. Acesta avea o armată și în Spania; și el se credea de neînvins. Idatace se apropie însă Cesar așa de iute și peste așteptare de capitală Pompei fugi din Roma împreună cu 200 senatori și cu alți prietini. În fuga lor pripită toată visteria Statului rămase în Roma.

Cesar cucerise în 60 zile toată Italia; prizonierii mai toți trecură pe partea lui, fiindcă se purta prietinos față de orișicine. Pompei își adună trupele în *Capua*, unde se refugiase și urmărindu-l Cesar până aici, trecu cu năile în Grecia. Cesar se întoarse îndărăt, pentrucă voia să cuprindă mai întâi

*) Alea jacta est.

Spania, provincia lui Pompei. „Întâi voiu bate o armată fără conducător“, zise el, „apoi pe un conducător fără de armată!“

Cele șapte legiuni ale lui Pompei din Spania se luptară cu vifejie, însă le lipsia un conducător dibaciu; în urmă fură învinse și cea mai mare parte trecură sub steagurile lui Cesar. La reîntoarcerea acestuia în Roma, cu armata cea glorioasă, mulți dintre cei cari nu ținuseră cu el dela început, se temeau că-i va proserie, întocmai ca Sulla. Partizanii lui Cesar îl aleseră dictator; el însă se purtă cu atâta cruțare și blândețe, încât puse pe toți în ultimire. Se puse și regulă afacerile de Stat, chiemă îndărăt pe cei mai mulți exilați și concesse, ca poporul să-și aleagă consuli, după obicei. Acesta îl alese pe el și pe un amic de-al său. Cesar depuse acum dictatura și prin aceasta-și câștigă inima poporului.

6.

Intr'aceea își adunase Pompei o armată însemnată în Grecia și așteptă pe Cesar. Acesta trecu marea cu o oaste mică, pentru ca să poată da piept cât mai curând cu

dânsul. Dar întâia ciocnire, la *Dirrhachiu*, pe țărmurile ilirice, n'a fost norocoasă pentru Cesar; el fu bătut și nevoit a se retrage în nește ținuturi neroditoare și deșarte, unde era amenințat de foame. Cesar însă nu-și pierdu curajul. Oștenii săi cea mai mare parte erau luptători sdraveni, dedați la războaie și deprinși cu toate greutatețile și necazurile unei expedițiuni, afară de aceea avea șase cohorte trupe ajutătoare germane, cari nu știau nimic de pomăzi și parfumuri, pe când domnișorii delicași din armata lui Pompei erau tare în dâra femeilor.

Pompei se hotărî pentru al doilea atac la *Farsala* în Tesalia (48 î. lui Hr.). Aici se dete o luptă hotărîtoare, în care Cesar cu 23,000 ostași desbină cu totul armata numeroasă de 52,000 a optimaților. El comandase soldaților să lovească pe domnișorii tot în față, pentrucă aceștia știu prea bine ce este frica. Așa se și întâmplă. Intregă armata lui Pompei se risipi în fugă sălbatecă. Pompei însuș, care se ținea sigur de vicleorie așa fu de surprins, încât nu fu în stare să aducă ordine în retragere. Toată tabăra căzu în mâinile învingătorului; dar marinimosul Cesar

n'a cercat să afle numele inimicilor săi; scrisorile ce le căpăta le ardea. Prisonierilor celor mai de frunte le dăde libertatea.

Pompei cu puțini credincioși fugi la țăr-mure și se sui într'o corabie. De frică nu știa încătrău să apuce; în sfârșit se hotărî să meargă în Egipt, fiindcă pe când pur-tase războiu în Asia, pusese în domnie pe tatăl regelui care domnia acum. Tinărul rege, un băiat de 13 ani, se umplu de frică, auzind de sosirea oaspei să, pentrucă se temea de Cesar. Se sfătui cu miniștri, ce să se facă. Aceștia îi propuseră să ucidă pe Pompei fiindcă atunci n'are să se mai teamă de nimic. Când se întâlni Pompei cu luntrea egipteană cu care avea să fie dus cu inima sfășiată își luă rămas bun dela iu-bita sa soție. Cornelia, dela copii și dela prieteni, pentrucă, băgând de seamă fețele întunecoase ale celorce veniseră după dânsul își presimția nenorocirea ce-l așteptă. Ajun-gând corabia la țăr-mure, se aruncară egip-tenii la el, îl omorâră și-i tătară capul; trupul îl îngropă mai târziu un servitor credincios. Astfel se sfârși fericitul Pompei, pe care istoria îl numi „cel mare“.

7.

Pompei nu mai eră, dar partidul lui se lupta cu cerbieie și mai departe. În Africa și în Spania trebui Cesar să mai dea piept cu două lupte grele. În 'Africa adunase *Cato* două armate mari, pompeiane, cu care voia să plece în contra lui Cesar, ca în contra unui tiran și dușman al Republicei. În Asia se răsculase fiul regelui Mitridate, iar în Spania se puseră fiii lui Pompei în fruntea soldaților, câți le mai rămăseseră credincioși.

Cesar alergă mai întâi în Asia și toată răscoala o domoli cu o singură luptă. Aceasta se întâmplă într'un timp atât de scurt, încât despre toată expediția putu să raporteze Senatului în trei cuvinte: „*veni, vidi, vici*“, — am venit, am văzut, am învins. După ce se reîntoarse acum, ca să plece în Africa, se părea, că-l părăsește norocul. Se născu o revoltă în armata sa proprie, ostașii, înainte de a pleca mai departe, voiau să-și primească banii ce li se promisese de Cesar. Stăpânii sunt ei, gândeau dânsii, pentru că lor are să le mulțamească Cesar toate victoriile. Deja fură uciși mai mulți căpitani,

cari încercară să aducă în ordine pe răsculați; atunci păși între ei Cesar, fără de nici o frică. Până aci îi numia totdeauna soldați și camarazi, dar acum îi agrăi astfel: „Cetățenilor! deoarece voi pretindeți așa, de azi înainte ieșiți din serviciul meu! Răsp plata promisă o veți căpăta, însă numai după ce voi învinge în Africa, cu celelalte trupe!”

Aceasta surprinse pe răsculați. Simțiră că fără Cesar nu pot face nimic: „Primește-ne țară”, se rugară apoi cu toții, îți vom urma unde ne vei duce!”

Cesar trecu cu ei mai întâi în Sicilia, după aceea în Africa. Aici se împreună pompeianii cu regele Numidiei, compunând o oaste cu mult mai tare ca a lui Cesar. Trupele acestuia începeau a se retrage, când Cesar se puse în calea lor, îi alungă îndărăt și pe un stegar, care fugea în ruptul capului, îl prinse, îl întoarse și-i strigă: „acolo sunt dușmanii!” Cu mari osteneți câștigă victoria. Sosind vestea aceasta la *Utica*, unde se afla Cato cu o ceată, aceasta fu surprinsă și nevoind să audă de triumful tiranului, se sinucise. Roma își pierduse de mult libertatea.

În Spania încă se luptară, pe moarte și viață. Aici încă începu să fugă oastea lui Cesar. Atunci viteazul comandant sări de pe cal, alergă printre șiruri și strigă: „Nu vă sfiți voi a da pe Cesar, conducătorul vostru, în mâinile unor copii?” Dar înzadar; ei o apucară la fugă. În elipa aceasta, ca un ostaș de rând se repezi el la inamic, strigând: „ziua aceasta să fie cea din urmă din viața mea!” Sentința aceasta opri pe soldați și se luptară cu o furie pilduitoare, până câștigară învingerea. Cesar mărturisii, că în lupta aceasta (dela *Munda*) s'a luptat mai întâi pentru viața sa.

8.

De câte ori venia Cesar la Roma îl primiau partizanii cu laudele cele mai lingușitoare; Senatul, care nu se putea umili destul înaintea lui, îl numi consul pe 10 ani, censor numai pe el singur, îl numi pontifex maximum ereditar și persoana lui o denumi sfântă și neviolabilă. Poporul și armata erau pe partea sa. Sumele uriașe de bani, pe cari le stoarse Cesar în războaie, le folosi pentru de a face plăcere poporului, pe care

voia să-l facă atârnător de el. Fiecărui soldat din armata sa îi dădea 1000 de taleri, fiecărui cetățean din Roma 20 taleri. Pe lângă acestea împărțea bucate și ulei, dădea mai multe jocuri, pe uscat și pe mare. La un prilej se luptă pentru plăcerea poporului 1200 oameni cu 40 elefanți. La sfârșitul spectacolului Cesar a ospătat toată mulțimea pe punga sa, în 22,000 de chilio.

Cesar ajunsese la ceea ce dorise, însă lingușirile oamenilor îi ajunseră atât de urgente, încât nu mai punea nici un preț pe ei. Adesea nici nu se scula înaintea Senatului, deși acesta îi dădea un tron de aur și purpură, îi bătu chipul în monete, numi luna a cincea: *Iuliu*, după numele lui și deși hotărî să i se serbeze ziua onomastică în fiecare an ca o sărbătoare populară. Cesar împărțea demnități și dregătorii după plac, uneori trata cu dispreț pe unii, cari nu o meritau. Statului îi mergea bine sub dânsul, pentru că numai o mână puternică era în stare să îl țină în frâu. Cesar era rege, într'adevăr și în faptă, numai de n'ar fi năzuit după coroană și dacă ar fi cruțat instituțiunile republicane! Mai mulți nobili romani, cari nu puteau su-

feri pietroa Republicii îi jurară cruntă răsbunare. Conjurațiunea rămase secretă. Li lipsia conducătorul. Pe acesta și-l alege în persoana lui *Brut*, un urmaș a lui Brut, care alungase odinioară pe regi. Brut era comandant viteaz, bărbat foarte de omenie, binevăzut la popor; el era destinat să glorifice întrucâtva fapta fatală. De altă parte lui Cesar încă îi plăcea de dânsul, îl încercă cu onoruri și favoruri și-l trată ca pe fiul său, cu toate acestea nu-l putu câștiga pentru sine. Brut se arată foarte rece cătră el căci îl durea să-și vadă libertatea patriei ucisă de placul unui om.

Sufletul conjurațiunei era pretorele *Cassiu*; acesta ura pe domn, iar Brut domnia. Cassiu se ținea de soiul oamenilor palizi și macri, cari dorm puțin și plănuiesc mult. Cesar avea o frică neexplicabilă de el. Acesta nu întrelăsa nimic pentru ca să câștige pe Brut. Nu arareori se găsia în Senat pe scaunul lui Brut o hârtiuță cu cuvintele: „*Brut, tu dormi?*“ Pe statua strămoșului lui, a bătrânului Brut, se putea ceti mai de multe ori: „*O! de ai trăi tu acum!*“ Provocările acestea puseră capăt șovăirilor lui Brut; se

puse în fruntea conjurațiunii și moartea lui Cesar se decise pe ziua de 15 Martie a. 44 î. de Chr., în care zi dictatorul avea să se numească „rege de Roma“.

Cesar fu făcut atent de mult. „*Mai bine să cad decât să fiu tot cu jrică*“, își zicea el. Încă în preseara morții sale, într'o societate, la *Lepid*, puse cineva întrebarea, care moarte ar fi mai de dorit în lumea aceasta? „*Cea neașteptată!*“ răspunse Cesar în grabă. Cesar nu credea nici odată în presimțiri (Pompei cu atât mai mult), dar acum se grămădeau presimțirile una peste alta. Scuturile sfinte din templu sunară ca din senin; un animal de sacrificiu fu găsit fără ficat; într'o noapte se deschiseră în odaia lui Cesar ușile și ferestrele, ele de ele și soția sa *Calpurnia*, visase că el ar fi fost ucis. *Calpurnia* îl rugă în dimineața zilei de 15 Martie, că baremi astăzi să nu iasă din casă și de fapt Cesar, care nu observase nici odată superstițiunile femeiești la *Calpurnia*, voia să anunțe prin consulul *Antoniu*, că nu o să se țină ședința, însă un văr al lui Brut, trimis anume din partea conjuraților îngrijați îl înduplecă, totuși, să nu re-

voace ședința. Chiar și pe cale încă îl făcură atent, dar Cesar nu băgă nimic în seamă, din contră, lui *Spurina*, care-l admoniă de *Idele* lui Marte, îi zise vesel: „*Supurina*, *Idele* lui Marte sunt aici!“ — „Dar n’au trecut încă“, îi răspunse amicul.

Adunarea se ținea în curia lui Pompei. Unul din conjurați îl ținu pe loc pe Marcu Antoniu înaintea curției cu un discurs lung, căci aveau teamă de virtutea lui personală; într’aceea Cesar își ocupă locul în Senat. Conjurații se adunară în jurul lui; unul din ei păși înainte și rugă pe Cesar să-i agrățieze pe un frate exilat. Cesar nu se învoi, atunci conjuratul îi rupse toga de pe umăr, iar altul sări cu pumnalul asupra lui. „Blăstămatule, ce faci?“ strigă Cesar și mâna ucigașului o străpunse cu un stilet de peană, ce avea la mână. Dar acum se repetă loviturile și fură atât de dese, încât ucigașii se răniau ei pe ei. Cesar se apăără câteva elipe cu curaj, văzând însă și pe Brut între ucigași, zise numai cuvintele acestea: „Și tu fiul meu Brut?“ Iși acoperi apoi fața cu mantaua și căzu mort lângă statuia lui Pompei străpuns de 23 pumnale.

9,

Senatorii se risipiră numai decât, iar ueigașii umblară în triumf pe străzile Romei, strigând: „tiranul e mort și Statul iară liber!“ Poporul se umplu de fiori și nu strigă cu ei împreună. Conjurații alergară pe Capitolu, nefiind hotărâți, ce să se facă. În fine deciseră, ca Senatul să declare pe Cesar de tiran și cadavrul să-l arunce în Tibru. *Antoniu* se opuse la propunerea aceasta, făcând adunarea atentă, că atunci toți câți au primit oarecari demnități ori deregătorii dela Cesar, ar urma să le depună iară. Adevărat, că ueigașilor li se promise iertare, însă și pentru Cesar se hotărî să se facă o înmormântare pompoasă. Bara (feretrum, scaun de morți) pe care fu transportat cadavrul în For fu împodobit strălucit; mortul fu purtat de senatori și de amici de ai lui Cesar. Ajungând în For *Antoniu* ținu o cuvântare funebrală în care cu toată arta sa de a grăi desfășură poporului, cât bine a făcut Cesar romanilor, cum el a fost un amic al săracilor și al celor apăsăți, — prin care stoarse lacrimile tuturor. După aceea oratorul arăta mantaua străpunsă de pumnale.

Clipa aceasta năseu furia poporului. În fine Antoniu scoase o hârtie învelită și strigă: „Iată, priviți, ce a făcut pentru voi acela, pe care voi îl declarați tiran. Aici e testamentul în care stă scris că toate grădinile lui Cesar se lasă poporului pentru petrecere și că fiecare cetățean roman să primească un dar în bani“. Poporul, auzind acestea mai înebuni de durere; toți începură a duce pe rug câte ceva; oficialii frunțași de stat își aruncau în flacări vestmintele. femeile prețioasele dela gât, iar soldații armele. În urma acestora alergă cu făclii pe străzi, ca să aprindă casele ucigașilor; aceștia însă fugiseră de cu vreme prin provincie. Se revoltă cetatea întreagă.

5. Antoniu și Octavian.

1.

Antoniu, care comanda garda lui Cesar, introduse iară ordinea. Senatul îl ura și se temea de el, era însă prea slab, ca să-l răstoarne. Totul atârnă dela soldați și aceștia se deteră pe partea lui, deoarece el fu prietenul lui Cesar. Lui Antoniu îi reuși de i se

dete în grije provincia Galiei; aici, întocmai ca Cesar, voia să-și adune și el o armată.

Într'aceea sosise în grabă un nepot de al lui Cesar, care studia în Asia mică și cerea de a urma lui Cesar. Acesta nu era vre-un luptător erou ca Antoniu, era însă ager și șiret. Planul lui Antoniu îl pricepu îndată și se hotărî a-l nimici. Înainte de toate trebuia să-și câștige favoarea poporului; de aceea își vându toate bunurile de țară și dete sărbători și jocuri în cinstea lui Cesar; statuia unchiului său o așeză într'un templu și cu ostașii vechi era foarte prietinos. În modul acesta își câștigă un partid, care creștea din zi în zi. Însuși Senatul se dete pe partea lui, ca să aibă o contraputere față de Antoniu.

Acum păși la mijloc *Cicero*, orator renumit, numit Demostenele roman și se puse cu toată puterea oratoriei sale în contra lui Antoniu, pe care-l declarase de cel mai periculos dușman al patriei. El încercă a înflăcăra puținul simț de libertate, cât mai exista încă și aduse lucrurile până acolo, încât romanii declarară războiu lui Antoniu. Octavian însoși pe consuli în expedițiunea

ce se întreprinse în contra acestuia, în Italia de sus. Lupta avu loc la *Mutina*, consulii învinseseră, dar amândoi rămaseseră pe câmpul luptei. Astfel rămase Octavian în fruntea oastei. Aceasta, în loc să se încerce a se folosi de victorie, se aliă cu Antoniu și cu amicul credincios al acestuia, *Lepid* și încheiară al doilea triumvirat, împărțind în trei domnia asupra imperiului roman.

Triumvirii se întoarseră la Roma, care, surprinsă de fapta aceasta, avu să sufere amar. Se proscriseră toți inimicii lui Cesar și toți amicii libertății; se pune un preț de 5000 taleri pe capul fiecărui fruntaș și toate capetele tăiate se arătară în For, pe tribuna oratorilor. Capul lui Cicero, pe lângă toate întrepunerile lui Octavian, înecă căzu pradă furiei lui Antoniu. Nefericitul fugise încă la timp din Roma, dar ucigașii îl ajunseră, îi tăiară capul și mâna dreaptă, pentru care faptă Antoniu îi răsplăti ca un rege. Soția lui, răutăcioasa *Fulvia*, străpunse limba oratorului cu ace învăpălate

2.

Toți amicii libertății fugiră în Macedonia, unde Brut și Casiu adunaseră o oaste. Trium-

virii plecară pe urma lor și la *Philippi* se încinse o luptă, în care republicanți fură bătuti de tot. Brut plin de disperare, se străpunse cu spada proprie. Antoniu privi cadavrul cu înduioșare și admirație; Octavian comandă să-i taie capul și-l arată în Roma, iar Antoniu îi arse cadavrul și cenușa o trimise mamei lui Brut.

Nemai având învingătorii a se teme de nici un inimic împărțiră provinciile marelui imperiu roman între ei; Lepid, care era ceva mai slab de înger și mai puțin cuminte, căpătă Africa, Antoniu își alege Asia, Octavian Italia.

Dar prietenia acestor trei bărbați nu ținu mult, fiindcă Octavian își avea pe sub ascuns planul să se facă singur domnitor. Într'aceea Antoniu ducea în Asia o viață foarte desfrânată. El intră în *Efez*, îmbrăcat ca zeul Bahus; cetățenii cu femeile și fetele lor îl întâmpinară ca servitori și servitoare ale zeului Bahus, cu foi sau burdufuri de vin și bețe jur-împrejur încolăcite cu viță de vie; petrecerea lui aici a fost o beție neîntreruptă.

În Egipt domnia *Cleopatra*, care ajunsese la tron prin lulu Cesar. Era o femeie

frumoasă și deșteaptă, dar vană și poftitoare de domnie. Scopul ei era să ajungă *regina Romei*. La început fini cu Cesar, după moartea lui încercă prin grațiile ei să câștige pe Antoniu. Acesta dete poruncă să vină înaintea lui și să se apere pentruce a ajutat pe inimizii săi. Ea se prezintă într'o luntriță pompoasă cu vâsle de argint, vântrele de purpură și aurituri bogate. O muzică plăcută însofia tactul vastelor și o mulțime de copii și copile frumoase investmântate ca zeii dragosiei urmau în bărci. Cleopatra, reprezentând pe *Venera*, zeița frumuseții și a grației, se distingea ca un luceafăr printre ele. Pe atunci era ea de 25 ani și prin pietri prețioase potrivite știa să mărească frumusețea figurei sale: Când o zăriră cei din jurul lui Antoniu strigară dintr'o gură: „Venera vine la Bahus!”

Femeia șireată nu și-a greșit planul. Prin vorbe de duh și glume, cu agerimea și gustu-i fin și cu mii de giugiuliri plăcute, întru atâta încântă inima comandantului, încât acesta din ziua aceea nu se mai gândea decât la *Cleopatra*. Prânzurile și plăcerile erau la ordinea zilei. Unul întrecea pe ce-

lalalt în punerea lor la cale. Odată se prinseseră, care din ei vor da prânzul cel mai scump. Antoniu comanda să i se aducă truffandalele cele mai costisitoare; regina, dimpotrivă îl ospătă foarte simplu. La sfârșitul prânzului însă îi dote un păhar cu care, după banii noștri era în preț de peste un milion, era adecă o mărgea descompusă prin oțet care pentru mărimea ei foarte mare nu costa nici mai mult nici mai puțin decât un milion.

Intrând odată un străin în bucătăria lui Antoniu, văzu opt porci sălbatici în frigare. Se miră de aceasta, crezu însă că Antoniu are o societate mare la el. „O! nu!“ zise bucătarul, „nu sunt mai mulți ca doisprezece oaspeți; dar fiecare din gliganii aceștia e pus pe rând în frigare, pentru că în oricare clipă, când ne poruncește domnul să-i putem da pe cel care are gust mai bun.

Antoniu și Cleopatra își petreceau adesea și pescuind. Antoniu prindea rar câte ceva și era de răs. De aceea dote poruncă în taină, ca înotători bine deprinși să se cufunde în apă și să-i pună în undiță pești prinși de mai înainte. În modul acesta prindea, cu fiecare trăsură, peștii cei mai frumoși. Cleo-

patra, băgând de seamă înșelăciunea, comandă înotătorului ei celui mai bun să prevină pe acel al lui Antoniu. Acesta își aruncă unghița și simți ceva greu, trase cu mult năcaz și iată — de unghița lui atârnat uu pește mare sărat, dintr'o mare depărtată. Râseră cu toții; Antoniu roși, dar Cleopatra știu să îndrepte gluma numai decât: „Lasă-ne pe noi, pe regii cei mici să prindem pești, iar tu, comandantule, prinde țări, regi și popoare!”

3.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Antoniu lăsase în Roma o soție, *Fulvia* cu numele, care era nemulțumită, că bărbatul ei își petrece în Egipt cu Cleopatra. Deaceea se sili să nască tulburări în Italia, ațâță pe Octavian în contra lui Antoniu, ca în modul acesta să-l constrângă la întoarcere. El veni; murind însă *Fulvia*, se împacă cu Octavian și la voința poporului, care doria, ca unirea aceasta să țină îndelungat, se căsători cu o soră vitregă de a lui Octavian, cu frumoasa și virtuoasa *Octavia*. Imperiul întreg luă parte la bucuria Romei. Fiecare prevestea un viitor liniștit.

Blândețea și bunătatea Octaviei păreau că vor reține pe Antoniu dela viața sa desfrânată. Ea era tinăra și frumoasă; el trăia mulțumit cu dânsa și se dedică iarăși lucrurilor serioase. Dar în curând se născură noi certe cu Octavian, care trase pe partea sa toate trupele lui Lepid și conducătorul necapabil îl exilă într'un loc neînsemnat, încât singur Antoniu îi mai stătea în cale. Acesta petrecea cu soția sa în Grecia și îndată ce auzi despre cele întâmplate și plecă cu o armată spre Italia. Ajungând aci, îl rugă blânda Octavia, că înainte de a se începe dușmăniile să-i permită să meargă la fratele ei Octavian. Acesta stetea înarmat în fruntea unei armate numeroase; soră-sa însă împacă iară pe frate cu soț. Mulțime de soldați din amândouă armatele, cari veniseră ca inimici, alergară împreună, se îmbrățișară ca amiei și amândoi conducătorii, împăcați din nou, își deteră prânzuri împrumutate. Antoniu plecă îndărăt în Asia, iar Octavia se întoarse cu fratele ei la Roma.

Antoniu însă n'a fost vrednic de o iubire credincioasă, fiindcă abia sosi în Asia și iară începu o viață desfrânată, cu Cleo-

patra, uitându-și cu totul de credincioasa-i soție. Aceasta suferi timp îndelungat, până văzu, că în Roma iară îl amenință primejdia, în timp ce dânsul continuă cu orgiile. Octavia se pregăti să-l cerceteze, dar el îi serie să aștepte în Atena, pentru că tocmai a întreprins o expedițiune în contra parților. Ea rămase cu doi fii în Atena și, deși o sfătui fratele ei să nu sufere atâta batjocură, ei să învinuiască public pe Antoniu în Roma, ea rămase totuș credincioasă hărbatului.

„Dacă nu vrei să mă vezi“, scrisese ea lui Antoniu, „înștiințează-mă cel puțin, unde să-ți trimit banii, trupele și vestmintele, ce le-am luat cu mine, ca să-ți fac o surprindere plăcută!“ Aceste cuvinte mișcară pe Antoniu, dar îndată ce băgă de seamă aceasta Cleopatra, își dete toată truda ca să-l înșele; se prefăcu bolnavă, se arătă cu ochii udați de plâns și fetele ei de casă spuneau lui Antoniu, că ea moare a bună-seamă, dacă nu o va mai iubi-o el, ei se va întoarce la Octavia, carea și dealtmintrelea numai din și-retenia fratelui ei l-a luat de bărbat.

Prin aceasta se stârniră prepusuri în Antoniu față de nobila-i soție. O uită pe în-

cetul de tot și orice aplecare bună a inimei sale era înăbușită de orgiile neîntrerupte, în cari îl știa ține regina egipteană. Ba, în fine, pe cei doi fii, ce-i avu cu Cleopatra, îi ridică la rangul de regi, dăruindu-le încă înainte provinciile Siria și Sicilia. Prin aceasta revoltă la culpe pe poporul roman. Idata ce băgă de seamă Octavian aceasta, acuză pe Antoniu în public. Acesta fu declarat inamic al patriei, iar Cleopatrei i se declară rășboiul. Regina trușase dete cu plăcere bani și corăbii pentru rășboiu și nu se despărți de Antoniu. Dimpotrivă îl înduplecă să dea poruncă în Roma, ca să fie alungată din casă nobila-i soție. Octavia se duse cu lacrimi în ochi, luându-și cu ea și copiii și murind Antoniu și Cleopatra, luă și copiii acestora, la toți le dete o creștere de oameni virtuoși și vrednici de cinste.

4.

Antoniu și Cleopatra purceseră cu flota lor împotriva lui Octavian. Lupta se dete la *Acțiu*, pe Marea Adriatică (a. 31 n. de Hristos). Oștenii lui Antoniu, deși corăbille le erau foarte greoate, se luptau cu vitejia obiș-

nuită, când iată în mijlocul luptei, Cleopatra comandă corăbiilor ei să fugă spre casă. Antoniu purcese în urma ei; eroicii soldați, cari în focul luptei nu observară îndată lipsa conducătorului lor, se luptară până seara; în fine însă se supuseră. Armata de pe uscat ar fi putut repara pierderea de pe mare prin o victorie pe uscat, așteptând însă înzadar șapte zile după Antoniu, trecu întreagă pe partea lui Octavian. Acesta urmări pe refugiați spre Egipt. Necredincioasa Cleopatra ar fi trădat acum bucuos pe Antoniu, de n'ar fi fost tractată rece și cu îngâmfare din partea lui Octavian. Astfel fu nevoită a minți că încă tot ține cu Antoniu. Acesta voi să-și mai cerce odată norocul războiului; își puse trupele în ordine de bătaie, dar se sperie văzând, cum acestea una după alta, poate la comanda Cleopatrei, trecură de partea dușmanului. Părăsit de toate părțile, se grăbi acum către castelul reginei, ea încă se ascunse de el, se închise într'o boltă subpământeană, lăsând să i se aducă la cunoștință lui Antoniu, că dânsa ar fi murit. De-stea aceasta îl aduse la desperare și își înfipse spada în piept; însă rana nu era mor-

tală și în modul acesta a trebuit să lupte timp mai îndelungat cu durerile cele mai înspăimântătoare. În starea aceasta i se spuse că Cleopatra trăiește încă. Ceru să fie condus la ea. Rugarea i se împlini și în urma unor lungi sguduiri, muri la picioarele Cleopatrei.

Octavian intră învingător în *Alexandria*, capitala Egiptului, înmormântă pe Antoniu cu pompă mare; față de Cleopatra se arată foarte prietnos, vrând ca aceasta să nu-i afle planurile, fiindcă își propusese să o ducă în Roma, legată la carul de triumf. Ea însă îi ghici cugetul și-l preveni printr'o sinucidere grabnică. Se zice, că și-ar fi pus la piept două vipere veninoase și că ar fi murit de mușcătura lor. Ea scrisese o epistolă lui Octavian, rugându-l să o înmormânteze lângă Antoniu. Octavian crezu că aceasta este o înșelăciune și trimise la ea numai decât pe niște oameni, cari însă o aflară moartă, în ornatul ei regesc.

5.

Egiptul ajunsese acum prada învingătorului; de acesta asculta mai întregă lumea cunoscută pe atunci. Titlul de „rege“ nu-i

fu de-ajuns; se mulțumi numai cu titlul de „*Imperator*“, întâiul și unicul comandant peste toate armatele. Poporul îi mai dăde îngușitorul connume de „*August*“, adică mărețul, venerabilul. El era nepot de soră al lui Cesar, care îl crescuse ca pe copilul său și fiindcă și urmașii cei mai de-aproape ai acestuia încă se țineau de familia sa, de aceea numele de „Cesar“ se dăde capului suprem al statului. August era destul de înțelept ca să lase poporul să creadă că e tot în republică, îngădui adică să se aleagă iară consuli, încredință unele afaceri Senatului, chiar și poporul își alege pe tribunii săi populari. Alegerea cădea însă tot pe oameni credincioși Imperatorului și Senatul trebuia să aprobe toate. August domnia cu putere absolută, nețărnută, cu toate astea celor mai mulți cetățeni le părea bine, că în fine totuș s'au restabilit în imperiu pacea și ordinea, deoarece vedeau că pentru Roma nu este altă mântuire decât regimul puternic al unui bărbat. Uneori se prefăcea August, că dorește să depună frânelor domniei; atunci poporul îl rugă cu înțepire să se înduplece a primi iară puterea supremă. Republica se

schimbă pe încetul în monarhie; armatele se făcură stabile; impiegații căpătară lefi fixe, făcându-se în modul acesta atârători de regimul în ființă. August uni în fine posturile cele mai însemnate din stat în persoana sa și supușii săi erau mulțumiți cu el.

6.

Puterea însă nu este totdeauna de ajuns, ca să fie cineva fericit. August, care dispunea asupra puternicului imperiu roman, dela Taio până la Eufrat, dela pustele arinoase ale Africei până la Tamiza, în Britania de nord, nu-și putea procura pace în casa proprie. De a treia soție își luase pe *Livia*, o femeie foarte rea.

Aceasta era temătoare, că August își iubia tare pe o fiică din altă căsătorie, pe *Julia*; ea se amări și mai mult văzând că soțul acesteia, bravul *Marcel*, e onorat și stimat de toți cetățenii Romei și că e preferit fiilor ei, lui *Tiberiu* și *Drussu*. Răutatea ei merse așa de departe încât într'ascuns învenină pe Marcel. Cu încetul eugetă acum să introducă la împăratul pe favoritul ei, pe *Tiberiu*, un tânăr îndrăzneț, dar răutăcios,

însă August, care nu putea suferi pe Tiberiu, după câțiva ani își denumi de următori pe doi fii ai ficei sale Julia; de altă parte și pe Drussu îl prefera lui Tiberiu. Fapta aceasta înfurie pe Livia; și fiindcă pregătirea veninului îi era oarecum meseria, învenină nu numai pe nepoții bărbatului ei, ci și pe propriul ei fiu, pe Drussu. August nu se mai putea mângăia de pierderea nepoților și acum nutria o iubire cu atât mai mare față de fiica sa Julia. Nici aceasta nu putea suferi cruda Livia, învinui pe Julia că duce o viață desfrânată, neiertată și fiindcă aduse și martori mincinoși pentru dovedirea acesteia, Julia fu exilată din Roma. În modul acesta îi reuși a face pe Octavian să-și denumească de urmaș pe Tiberiu.

Nu mult după aceea întreprinse Tiberiu o expedițiune de războiu, în care fu însoțit de bătrânul împărat până la Neapolea; aici luă parte la spectacolele, ce se deteră la ziua-i onomastică și era foarte vesel. Nu departe de aici petrecea pe o insulă fiul cel mai tânăr al iubitei sale Julia, exilat fără nici o vină; August doria să-l vadă, dar nu euteză a-și descoperi Liviei dorința. Trecu

în taină la el și moșul și nepotul se revăzură încă odată. Dar soția, care îi pândia tot pasul, află despre aceasta. Ea se temea, că convorbirea lor va avea urmări rele, atât pentru sine, cât și pentru Tiberiu. Se lăși faima deodată, că August e bolnav. Nu era permis nimănui să între la dânsul; numai Livia era pe lângă el; chemă iute pe fiul ei Tiberiu; după a cărui sosire se făcu cunoscut, că August a murit și Tiberiu se proclamă de împărat.

Douăzecișipatru de ani stăpâni August imperiul lumii, cu tact și cumpăt; puțin înainte de moarte se zice că ar fi întrebat pe amicii, cari stăteau în jurul său: „Jucatu-mi-am bine rolul? Ei bine, aplaudați-mă, fiindcă comedia s'a sfârșit!“

Reprivire asupra culturii romanilor.

În timpurile mai vechi, romanul, ca oricare alt fiu al naturii, nu cunoștea rafinamentele vieții. Casele și templele sale erau la început numai niște colibi sau mai bine niște bordeie de pământ; după aceea se făcură zidiri de piatră; marmora se folosi numai pe timpul lui Sulla. Imbrăcămintea comună era *tunica*, un fel de cămașă de lână, fără mâneci, ce ajungea până la genunchi; peste tunică se purta *loga*, o manta dintr'o bucată de pătură în patru cornuri; brațele și picioarele erau goale. Patul era un așternut de paie. Mâncările au constat timp mai îndelungat dintr'un simplu cior de făină sau găluște. A coace pâne începură romanii abia după sfârșitul războaielor punice. Mâncarea principală era cina, care consta din miere, bob,

fructe, carne și ulei; vin amestecat cu apă încă se bea, numai seara. Prânzul era un dejun simplu, între ceasurile 11 și 12.

La început erau atât de necunoscători într'ale artelor și științelor încât sub domnia lui Numa nu știau oamenii să împartă ziua în ceasurile ei. Banul până pe timpul războaielor punico erau de aramă, fără de nici un desemn. Cătră sfârșitul războiului al doilea punic se introduse moneda de aur, purtând capul unui animal, al unui bou sau oaie (*pecus* — *pecunia*). Cesar puse, în locul capului de oaie sau de bou, bustul său propriu.

Ocupațiunea lor principală era economia câmpului. Nici chiar consulii nu se știau să meargă după coarnele plugului și să-și lucre înșiși unica moșioară, din care se susțineau cu deosebire. Alte meserii erau foarte puțin cunoscute. Slavii, cari mai târziu se întrebunțară la economia câmpului și la arte, dintru început nu se ocupau de loc cu lucrarea pământului.

Fiecare tată de familie era rege în casa sa. Chiar și în timpurile mai târzii avea el putere neșarmurită asupra vieții fiului său, până nu-l declara deplin liber. El își putea

ucide copiii sau să-i vândă ca sclavi fără să-l poată cineva trage la judecată. Pe datorașii cari nu erau în stare să plătească încă îi puteau ucide creditorii sau vinde ca sclavi.

Simplitatea severă a moravurilor, chiar și după 500 de ani, așa era de mare, încât permisiunea dată eroului Duiliu, de a fi pe trecut până acasă cu o făclie aprinsă, se considera de ceva nemaipomenit. Cât timp a ținut această simplitate de moravuri, a ținut și puterea de neînvins a romanilor, prin cari cuceriseră ei lumea. Ce e drept, în arte și științe erau îndărățul grecilor. Și deși prădară avuțiile Asiei și cumpărară cu ele operele de artă și tablourile Greciei, aceasta însă o făcură ei numai din iubire de pompă, nu din simț cătră artă. Un tablou prețios luat ca pradă la Corint, soldații îl folosiră de față sau masă pe care se jucau ei în cubuli (coțcă). Un rege asiatic promise pentru un tablou 30,000 taleri, dar Mummiu nu-l dete, crezând că cine știe ce putere vrăjită zace în el.

Teatrele publice erau cunoscute cu 250 ani înainte de Christos; cu toate acestea firea

fioroasă a poporului află mai multă plăcere la jocurile cu gladiatori, a căror naștere pare a fi fost datina de a ucide la înmormântarea fruntașilor sclavi și prizonieri. Mai pe urmă veni ră romanii la gândul să lase pe acești nefericiți să se ucidă ei pe ei, de unde se născură *jocurile cu gladiatorii*, cari mai târziu ajunseră atât de înfiorătoare, încât uneori cu miile rămâneau morți în arena de luptă. De multeori tinerii gladiatori fură siliți cu biciul și cu fierul înroșit ca să meargă asupra contrarilor lor mai numeroși. Ba trebuiau să se lupte oamenii și cu animale sălbatice și cu cât se vărsa mai mult sânge, cu cât se auziau mai multe gemete de moarte, cu atâta era mai mare bucuria privitorilor.

Cu înmulțirea averilor câștigate dela popoarele subjugate, creștea îmbuibarea, cu aceasta tot felul de fapte trupești scârboase și crime. Cato bătrânul, deja cu 200 ani î. de Chr. se opuse cu toată tăria cheltuelilor nebune, zicând că un stat, în care un pește costă mai mult ca un bou cu anevioie se poate mântui de pleire. Câte un pește de mare se plătia cu 200—300 taleri.

Romanii țineau o mulțime de sclavi, cărora le încredințau în urmă toate cele privitoare

la știință, artă și industrie. Fruntașii aveau sclavi cu miile, între cari cei mai iscusiți se plăteau cu câte 5 până 10 mii taleri, pe când cei simpli erau atât de nebăgați în seamă încât *Pollio*, un amic al lui August, pentru câteva greșeli, îi tăie bucăți și-i aruncă în lacuri, să fie mâncare peștilor. Antoniu avea numai pentru lemnărit și zidărit 500 sclavi.

Unde au ajuns cu timpul din cinurile și prânzurile atât de simple dela început? *Lucullus*, un avut, fu surprins odată cu o vizită neașteptată din partea lui Căsar și Pompei și le dete în grabă o cină simplă, care nu costă decât 10,000 de taleri. Sulla ospătă pe cetățenii Romei mai mulți ani cu mâncările cele mai delicate și cu vinurile cele mai fine și oricât s'ar fi întrecut în fiecare zi tot s'a aruncat în Tiberu.

Marcu Scaur, ginerile lui Sulla, spre a desfăta poporul numai pe o lună de zile, construi un teatru în care încăpeau 80,000 persoane. Acesta era așezat pe colonne frumoase căptușite cu marmoră, înfrumusețat cu 3000 statui și tablouri prețioase și ar fi putut sta sute de ani, însă după ce se folosi o lună de zile, fu dărâmat. *Curio* construi

două teatre mari, cari prin niște mașini se puteau învârti, se puteau despărți sau apropia unul de altul. Scena și amfiteatrul în Roma ca și în Grecia nu erau acoperite; însă de pe timpul lui Cesar se acoperiră cu purpură, ca să fie apărată de razele soarelui. Pentru răcorirea privitorilor se împrăștia asupra lor cu anumite mașini o ploaie fină de vin și apă.

În timpurile luxoase obiceiurile dela mese erau cu totul asemenea celor ateniane; cete de actori, cântăreți și jucători trebuiau să servească pentru petrecere. Numai în bucate alese și în scumpetea acestora întreceau romanii pe greci. Spre a putea întreține pești de mare se construiau anume canale prin cari se conducea apa sărată din mare, în lacurile de pești. Un roman, *Hirtiu*, plătia în fiecare an pentru întreținerea peștilor săi de mare 400,000 taleri. Se cheltuia mult și pentru pasările exotice (din țări străine), edificându-se pe seama lor palatele cele mai pompoase. Năi și caravane duceau la Roma pe atunci bucate alese și prețioase din țările cele mai depărtate; se țineau cete de bucătari și servitori, toți îm-

brăcați pompos; câte un sclav din aceștia, servind la masă, dacă strănuta sau tușia era bătut cu biciul.

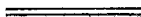
Romanul era sclav al superstițiilor religioase încă din timpurile cele dintâi; în privința aceasta își cultivă spiritul numai pe încetul. Cele mai multe zeități și le împrumută dela greci; în cultul zeilor împrumută multe datini dela etrusci. În vechile cărți sibiline era o profeție că grecii și galii vor cuceri împărăția Romei. De aceea, la sfatul preoților, se îngropară în pământ de vii, din amândouă națiunile acestea, câte o pereche, ca în modul acesta profeția să se împlinească fără dauna romanilor. Pe când se luptau romanii (150 î. de Chr.) în contra lui Perseu, îi umplu de spaimă o întunecime de lună. Ei, întocmai ca americanii de sud, își bătură scuturile de metal deolaltă — se vede ca să înspăimânte pe dușmanii lunei — ținură înspre cer facile aprinse și, trecând întunecimea, aduseră mari jertfe. Când era să se dărâme vreoa cetate, consulul ruga în tăcere pe zeii patroni ai cetății să iasă din ea, să-și aleagă de reședință Roma, iar cetatea veche să o lase zeilor răi, subpământeni.

În timpurile din urmă se aflau în Roma 424 temple de zei, dintre cari *Pantheonul*, (templul tuturor zeilor) avea o formă rotundă și-și căpăta lumina pe de-asupra. Pomposul templu al lui Jupiter de pe Capitoliu avea colonada (ambit de stâlpi) întreită. Edificiile de lux erau construite după modelul grecesc și adesea erau mai minunate decât acestea. În băile publice se puteau scălda mai multe mii de oameni deodată. Minunate erau *apaductele* și *șoselele* (drumurile de țară). Acelea conduceau din depărtări mari apa în toată casa, acestea comunicau dela Roma în toate direcțiunile și provinciile, având pe de laturi laviți și arbori umbroși. Cea mai renumită din șoselele acestea era șoseaua *appiana*, construită din quadrate mari de piatră, prinse cu ciment. Urme din această șosea, late, se văd și astăzi.

Una din piețele mai mari din Roma era *Circus maximus*, de formă lungăreață-rotundă, unde se țineau jocurile de luptă. Avea o lungime de 3000 urme și cuprindea 250,000 de privitori. La un capăt al pieței erau două piramide, ca țel pentru ceice se întreceau în fuga de cai.

Între palatele cele mai frumoase și cu deosebire de luxoase se amintește casa lui *Cicero*, a cărei preț se urca la 240,000 taleri și a lui *Clodiu*, ce valora 80,000 taleri. Dintre toate însă se distingea prin măiestria și mărimea ei, casa lui *Mecena*, amicul și sfetnicul lui August. Acest om avut sprijinea artele și științele și poezia romană, își serbători vârsta de aur sub August. Aici scrise întâmplările lui Enea, după dăruirea Troei; *Horățiu Flaccus* scrise minunatele sale *ode* și *satire*, iar *Ovidiu Naso metamorfozele*, în cari povestește, cu multă gingășie, tradițiuni despre zei. Trăiau pe timpul acesta și istorici renumiți, precum au fost *Liviu*, *Sallust*, *Nepos*, ale căror opere însă au ajuns numai necomplete până la noi.

Înflorirea vieții spirituale avu o durată scurtă, deoarece întreg imperiul roman era deja putred din rădăcină.

Creștinismul.

Impărăția puternicului *Cyr* se stinse în toată măreția ei când plecă marele erou Alexandru spre Asia; floarea încântătoare a Greciei se veșteji încă pe timpul lui *Filip* și *Alexandru*; imperiul macedonean, abia întemeiat, decăzu în curând, — și acum împărăția romană, care era și mai mare, avea să împărtășească tot această soartă. Oamenii se luptau și se disputau pentru onoarea lor, întru gloria patriei, însă aceea pentru ce se luptau era un ce pământesc, un ce trecător. Scopul din urmă spre care trebuie să năzuiască omul, eternul și nepieritorul, ceea ce e mai prețios decât aurul și diamantele, *Impărăția lui D-zeu, care cuprinde fără deosebire pe toți muritorii, în care nu se află nici stăpâni, nici sclavi, unde regele e asemenea cerșitorului, în care domnește iubirea și spiritul păcii, unde războiul și vărsările, de sânge nu sunt cunoscute, — această împărăție rămase necunoscută anticității; din cauza aceasta era omenirea dedată spre*

poftele și plăcerile inimii, din pricina aceasta toată înțelepciunea și arta greacă nu le pot ajuta nimica, din cauza aceasta poporul orbecă în întunerecul și umbra morții. Fruntașii și avuții se îmbuibau în plăceri ori în onoruri și putere, însă, totuși simțeau, ceea ce trebuiau să simtă și glasul conștiinței, care le vorbea de D-zeu, nu-l puteau înăbuși; poporul se ruga și jertfa zeilor idoli, dar simțea totodată, că zeii aceștia nu-l pot ajuta. Chiar preoții își băteau joc de pompa festivităților, de sacrificiu, de oracole și de profețiile din semne; când se întâlneau doi auguri romani, își râdeau în față. Deși oamenii singuratici, ca Socrate, aveau oarecare presimțire despre adevăratul D-zeu creștinesc, învățătura lor nu pătrundea la popor, pentru că acestuia îi lipsia puterea divină; astfel de oameni erau întocmai ca niște scântei de lumină, cari se sting iute, făcând prin aceasta să se bage de seamă și mai mult întunecimea generală. Omenimea dorea mântuirea, dorea răscumpărarea păcatului, dorea adevărata cunoștință a lui D-zeu și curata adorare a Lui; dar cine era în stare să producă ceea ce e mai bun, cine altul decât însuș D-zeu? El trimise omenirii corupte pe *Isus Christos*, fiul său, unul născut, Mântuitorul lumii și cu aceasta veni o nouă putere dumnezeiască în sufletele obosite. El, regele regilor, întemeie o împărăție, care e cu mult mai întinsă decât

împărăția lumească a unui Alexandru sau August, o împărăție, a cărei durată deja trece. durata tuturor împărățiilor din timpurile vechi și nouă și care va dăinui până la sfârșitul veacului.

Și D-zeu, în nemărginita Sa înțelepciune, a trimis pe Mântuitorul într'un timp care era mai prielnic pentru răspândirea Evangheliei.

Cristos s'a născut sub împăratul August, sub al cărui sceptru erau împreunate popoarele cele mai depărtate, cele mai sălbatice și cele mai culte; în toată împărăția se vorbea limba greacă și astfel apostolii lui Christos, cari vorbeau limba aceasta, erau înțeleși de toate popoarele. Evreii erau răspândiți încă de pe atunci prin toate țările imperiului roman, școalele și sinagogele lor erau deschise chiar și pentru păgâni; și fiindcă evreii, după legea lor, chiar pe atunci așteptau sosirea lui Messia cel promis, de aceea popoarele erau oarecum pregătite pentru noua învățătură.

Chiar persecuțiunile contribuiau la slăvirea noii învățături, care împărăția cerească o prețuia mai mult decât cinstea și viața omenească.

Biblioteca populară a Asociațiunii („ASTRA“).

Și în anul 1932 vor apare în „Biblioteca populară“ lucrări prețioase, vrednice de a fi cetite de țărânul român.

Dacă în anul 1931 s'au tipărit poezii patriotice, de declamaț, — conferențe despre marii noștri cântăreți ai neamului: Alecsandri, Coșbuc și Alexandrescu — povestirea istorică cu omorîrea mișelească a lui Mihai Viteazul, pe Câmpia Turzii — sfaturi medicale: Cum să ne ferim de boalele molipsitoare — povești din viața fraților noștri de pe Valea Someșului — povești din viața înaintașilor noștri, romanii — fălcuirea sfintei liturghii — sfaturi cetățenești scrise de dascălul nostru N. Iorga — acum urmăm seria broșurilor și atragem, deocamdată luarea aminte a cetitorilor noștri asupra următoarelor broșuri :

Cel ce vrea să sădească în grădina sa viță de pomi sănătoși, aduceători de roadă bogată, va face bine să cetească „*Cultura pomilor*“, după clima, poziția și solul grădinei“ de dl prof. Ieronim Mardan (cu 13 ilustrații) — Nr. 190 — (10 Lei).

Cel ce vrea să aibă sfaturi bune și rețete de mâncări în gospodăria sa, va afla un sftinic foarte potrivit în „*Bucătăria gospodinei dela sate*“, de d-na Ana Victor Lazăr. Broșura aceasta apare în ediția a 2-a, sporită și conține zeci și zeci de rețete de mâncări, dela supe, ciorbe, borșuri, sosuri, până la fripturi de tot soiul, la aluaturi și la sfaturi cum se păstrează legumele și alte alimente. Nr. 191 — (5 Lei).

O cărticeică cu minunate sfaturi cetățenești este cea intitulată „*Pentru temeiul țării*“. Părintele I. Agârbiceanu, cunoscutul nostru scriitor, vorbește pe înțelesul tuturor despre greutățile timpului, despre trecut, despre binefăcătorii nației, despre buna rândotală, despre „adevărata revoluție“, despre limbă și Sf. Scriptură, așa, cum trebuie să vadă și să înțeleagă țărănul nostru chemările vremii. O educație cetățenească de aur! Nr. 192 — (5 Lei).

Cine n'a uitat întâia broșură din „*Biografii romane*“ (Nr. 186) de A. W. Grube, în trad. lui Nicolae Petra-Petrescu, unde a fost vorba de cei șapte regi romani și de începutul Republicii romane — va citi cu plăcere și interes sfârșitul, despre timpul de eroism și despre decadența Republicii romane. În partea aceasta a doua este vorba despre Hanibal, despre dărâmarea orașului Cartagen, despre cei doi Grachi Tiberiu și Caius, despre lupta Cezar și omorîrea lui, despre Antoniu și Cleopatra, despre împăratul August și despre venirea creștinismului. Nr. 193 — (5 Lei).

Vor urma:

„*Creșterea copilului mic*“, sfaturi doftorești, de dl medic-primar Dr. I. Stoichiția;

„*Dela frații noștri din Muntenia*“, snoave și ghicituri, adunate de dnii N. S. Dumitrașcu și I. N. Popescu.

„*Povestiri din viața țărănească*“ de I. Pop-Reteganul, vestitul scriitor popular și alte broșuri, cari se vor anunța la timp. „*Calendarul*“ pentru 1933 va fi redactat, ca de obicei, de dl Horia Petra-Petrescu și va cuprinde un bogat material economic-literar.

Broșura I. „*Biografii romane*“ Nr. 186 din „*Biblioteca populară*“.